De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* N°. 124).

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE.** Abonnementen en Advertentiën aan de **ADMINISTRATIE** van **De Heraut,** Amsterdam.
Inzendingen die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uren worden ontvangen kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen

Zondag 25 November 1894. N°. 883.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden *f* 1.20. Afzonderlijke nummers aan het Bureel 10 Cent.
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureel te Amsterdam.
Advertentiën: van 1 tot 6 regels 90 Cent; voor elken regel meer 15 Cent. Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van Vereenigingen 10 Ct. p. regel.

Van de Engelen.

VIII.

> In die dagen waren er reuzen op de aarde, en ook daarna; als Gods zonen tot de dochteren der menschen ingegaan waren, en zich kinderen gewonnen hadden: deze zijn de geweldigen, die vanouds geweest zijn, mannen van name.
> Gen. 6 : 4.

Het verhaal omtrent de »zonen Gods" en de »dochteren der menschen", waarop ons vorig artikel reeds de aandacht vestigde, vereischt thans een nader onderzoek. In vroeger jaren was dit minder noodig, overmits de Gereformeerden, gelijk we reeds opmerkten, vrijwel eenparig waren in het beslist afweren van de engelen-theorie, maar in onzen tijd is een uitvoeriger bestrijding van deze theorie daarom noodig geworden, omdat uit den Duitsch-Lutherschen kring ook ten onzent deze verkeerde uitlegging almeer binnendrong. Luther was hier ongetwijfeld de hoofdschuldige. Hij toch had de opvatting alsof de »zonen Gods" de engelen waren, te kwader ure weer in zwang gebracht. Ook vroeger was deze uitlegging in eere geweest, het eerst onder de Joodsche schrijvers, en in navolging van deze ook bij enkele oude Patres. Men vindt deze averechtsche opvatting reeds bij Philo en Flavius Josephus, en in navolging van hen, ook bij Justinus Martyr, Clemens en Tertulliaan, alle schrijvers bij wie van geen zelfstandig uitlegkundig onderzoek sprake was. Zoodra daarentegen de *uitleggers* onder de kerkvaders aan het woord kwamen, is deze Joodsche uitlegging voorgoed opgegeven, en ook van Roomsche zijde had men haar heel de Middeleeuwen door volstandig bestreden, tot in de dagen der Reformatie Luther deze prijsgegeven zienswijze weer in eere bracht, en er onder den machtigen invloed van zijn naam en geest, bij vele Luthersche godgeleerden zekere neiging en voorliefde ontstond, om de engelen-theorie weer te verdedigen. Toch zou daarna deze zienswijze allicht nogmaals, en nu voorgoed, in vergetelheid zijn geraakt, indien niet *drie* omstandigheden er toe hadden medegewerkt, om haar in onze eeuw met ongemeene kracht te doen opleven.

De *eerste* dezer drie was de zucht die het *Rationalisme* kenmerkt, om de oudste Bijbelsche verhalen met de *fabelleer* der Heidensche volken in rapport te brengen; en overmits nu die fabelleer gedurig verhalen opdischt van goden die zich met schoone vrouwen in zondige liefdesbetrekking vergaten, en van een soort halfgoden die uit deze schuldige vermenging geboren waren, scheen het gewenscht ook het verhaal uit Gen. 6 zóó om te duiden, dat het aan deze Heidensche fabelleer scheen ontleend te zijn. Ook hier toch zou dan sprake zijn van hemelsche wezens, die zich door schoone vrouwen bekoren lieten en van een soort reuzen, die uit deze onheilige liefde waren voortgekomen. De *tweede* omstandigheid, die het weeropleven dezer schier vergeten zienswijze in de hand werkte, was de neiging naar het *pantheïstische*, die geheel de nieuwe Philosophie, zoo ge Herbarts school uitzondert, kenmerkt en die ten slotte in het Darwinisme haar natuurkundige bevrediging zocht. De steen, de plant, het dier, de mensch, de engel, het moest al één heilige *scala* of ladder vormen, met klimming in graad van ontwikkeling, maar zonder een grens die scheiding maakte; en nu scheen niets zoozeer deze pantheïstische voorstelling te steunen, als een geijkt en gewaarmerkt Schriftuurlijk verhaal, dat van een vleeschelijke vermenging van engelen met menschen sprak en van een soort tusschenwezen, half engel en half mensch, in dit overgangsstadium geboren. En de *derde* omstandigheid eindelijk die aan het weer veldwinnen dezer uitlegging bevorderlijk was, moet gezocht in het weer opleven van den *streng-Lutherschen geest*, die met name in het Oosten van Pruisen viel waar te nemen. Gen. 6 : 1—5 had oudtijds een punt van geschil uitgemaakt tusschen Luther en Calvijn. Luther had min of meer de engelen-theorie in bescherming genomen, Calvijn had er zich tegen verklaard, en wijl nu sinds dien tijd de uitlegkunde almeer Calvijn gelijk had gegeven, moest ook op dit punt een poging gewaagd, om de zienswijze van Luther weer te doen zegevieren.

Zoo werkte *drieërlei* beweging er toe mede, om de uitlegkunde weêr in een verkeerd spoor te leiden; ten eerste de afleiding van het Bijbelsche verhaal uit de heidensche *fabelleer;* ten tweede de *pantheïstische* zucht om de grens ook tusschen engel en mensch te doen wegvallen; en ten derde het weêr opleven van het *strenger Lutheranisme;* en het is aan deze vereenigde actie toe te schrijven, dat eenerzijds Gesesius en Rosenmüller, en anderzijds Ewald, Baumgarten, Delitzsch, Kurtz en Hengstenberg de opvatting, alsof onder de »zonen Gods" in Gen. 6 engelen waren te verstaan, weêr tot heerschappij brachten. En wel hebben Keil, Hävernick en Lange ten deze hun land- en kerkgenooten weêrstaan; maar het gezag van eerstgenoemde mannen was derwijs overwegend, dat ook ten onzent al spoedig de oud-Luthersche zienswijze insloop, en, zonder nu namen te noemen, zal het feit geen tegenspraak ontmoeten, dat het grooter deel der moderne godgeleerden en der Vermittelungstheologen ook in ons vaderland voor de engelen-theorie partij koos. Dit nu heeft ten slotte ook enkele Gereformeerde theologen ten onzent meêgesleept, of althans aan het wankelen gebracht, en het is daarom verre van een overbodig werk, als we in deze artikelenreeks de uitlegging van Genesis 6 : 1—5 eenigszins breeder opvatten. Ook in de gemeente dient men weêr in te zien, waarom de keuze onzer vaderen ook ten deze in het rechte spoor leidt.

Het pleit bij Gen. 6 : 1—5 staat thans uitsluitend tusschen de *engelen*-theorie en de theorie der *Sethieten*. De één verstaat onder de »zonen Gods" in vers 2 de engelen des hemels, de ander de vromen op aarde. Toch eischt volledigheid de herinnering, dat zich bij de Joden nog een derde uitlegging tusschen deze beide had ingeschoven, een uitlegging die nog door Aben Ezra in allen ernst verdedigd is. Met beroep namelijk op het feit, dat ook in Psalm 82 de »grooten der aarde" goden genaamd werden, verdedigde men de zonderlinge meening, dat onder »zonen Gods" hier de aanzienlijke geslachten, de patricische familiën, de adel des lands zou te verstaan zijn, terwijl de »dochteren der menschen" dan zouden doen denken aan schoone jonge meisjes uit de lagere volksklasse. Wat hier gewraakt werd, zou dus niet anders zijn, dan het huwen *beneden hun stand* van de zonen der machtigen; en zulk een mésalliance zou in Gods oog zoo ontzettend zijn geweest, dat vooral deswege zijn toorn tegen ons menschelijk geslacht ontbrand was. In onze meer democratische eeuw, die den trots der hoogheid knakte, kon Lange terecht schrijven, dat zulk een uitlegging slechts behoeft gehoord te worden, om te worden uitgekreten. Maar toch vergete men niet, dat nog een man als Estius (zie zijn *Annot. in Sacr. Script. Douay* 1621 p. 7) in heuschen ernst schrijven kon, dat dit zich vermengen van de aristocratische familiën met de meer burgerlijke standen (hij spreekt van de filiae plebeiorum), wel kwaad in Gods oog, maar »toch niet zulk een gruwel was, dat de Heere alleen deswege den zondvloed over de aarde zou gebracht hebben." Letterlijk schrijft hij in het Latijn: *sed non fuisset id tantum peccatum, ut propterea diluvium induceretur.*

Deze curiositeit latende voor wat ze is, komen we thans tot den tekst zelven. Dat deze tekst zeer ernstige moeilijkheden voor de uitlegging oplevert kan kwalijk worden ontkend. Het verhaal spreekt van toestanden, waarin wij ons zoo moeilijk verplaatsen kunnen, én omdat ze ons vreemd zijn, én omdat we er zoo weinig van weten; en van die weinig gekende toestanden spreekt het verhaal in een taal en met een woordenkeus, die stellig niet de onze zouden zijn. Reeds aanstonds op het eerste vers stuiten we: »En het geschiedde als de menschen op den aardbodem begonnen te vermenigvuldigen en hun dochters geboren werden." Wat is de meening, de strekking, de bedoeling, dezer opmerking? Was dan het menschelijk geslacht niet vermenigvuldigd van den beginne af? En ook, spreekt het niet vanzelf, dat er van meet af niet enkel zoons máar ook dochters moeten geboren zijn? Vat men alzoo deze woorden in oppervlakkigen zin op, dan heeft dit vers geen draaglijke beteekenis, het is dan niets meer dan een aanloop, om op de vrouwen te komen, van wie het kwaad uitging, en deze aanloop is gesteld in een bewoording, die geen oogenblik tegen toetsing bestand is. Heel anders daarentegen wordt het, indien men een oogenblik onderstelt, dat de ontwikkeling van ons menschelijk geslacht *niet* geleidelijk, maar in zeer onderscheidene perioden heeft plaats gegrepen, en dat er met name in den aanvang een periode is geweest van *zeer beperkte vruchtbaarheid*, die eerst daarna gevolgd is door een *tweede* periode, waarin die vruchbaarheid plotseling *grooter en breeder* afmeting aannam. Niets eischt, dat de voortgang in vruchtbaarheid steeds gelijken tred hield. Het is zeer wel denkbaar en mogelijk, dat, om redenen die we nu niet verder onderzoeken, de eerste aanwas van het menschelijk geslacht niet zoo groot is geweest, gelijk dan ook de verhalen dienaangaande die de Schrift aanbiedt, volstrekt niet aan zulk een aanwas in grooten omvang doen denken. Veeleer ontvangen we den indruk van kleine, weinig talrijke gezinnen. Er is dus niets tegen om aan te nemen, dat eerst toen het menschelijk leven allengs zekeren vorm had aangenomen en zekere vastheid had verkregen, een *tweede periode* is ingetreden, die een sterker aanwas van ons geslacht met zich bracht. Zelfs nu nog leert de ervaring, dat de vruchtbaarheid kleiner is naarmate de gehuwden elkander nader bestaan, en toeneemt naar gelang ze meer vreemd van elkander zijn. Ging nu deze onderstelling door, dan zouden de woorden: »En het geschiedde als de menschen op den aardbodem *begonnen te vermenigvuldigen*" hun gereede verklaring vinden. Door die woorden toch zou dan niets anders worden aangeduid, dan dat nu allengs het tijdstip gekomen was waarop de groote aanwas van ons geslacht doorbrak. Zelfs rijst dan de vraag, of de bijvoeging: »en dat hun dochters geboren werden", niet in meer letterlijken zin moet opgevat dan men gemeenlijk doet. Niet natuurlijk alsof bedoeld ware dat tot dusverre *geen* dochters geboren werden. Tegen zulk een misvatting behoefde de schrijver van dit verhaal zelfs niet op zijn hoede te zijn. Dat er ook vroeger dochters geboren waren sprak vanzelf, en ten overvloede had Mozes het zelf in Genesis 5 : 4 enz. vermeld. Maar wel zou dan bedoeld zijn, dat op merkbare wijze het aantal der geborenen van het vrouwelijk geslacht toenam, hetzij dat dit getal dusver in vergelijking met dat der zonen kleiner was geweest, hetzij dat het nu op merkbare wijze het getal der zonen overtrof en te boven ging. De grootere aanwas en vermenigvuldiging van het menschelijk geslacht zou zich hieruit dan tevens verklaren laten. Van mannen lezen we die op hun negentigste ja zelfs op hun *honderd-twee-en-zestigste jaar* hun eerste kind kregen (Genesis. 5 : 18), en die eerst daarna in grooten getale zonen en dochteren gewonnen, om voorts eerst na een aanzijn van acht of negen eeuwen ten grave te dalen. Leidt dit niet vanzelf tot de gedachte, dat aan de vrouwen een korter leven beschoren was, en dat deze vele zonen en dochteren gewonnen zijn bij *onderscheidene vrouwen*, die ze achtereenvolgens ten huwelijk namen? Een *grooter* aantal vrouwen bij een *geringer* aantal mannen strookt dus geheel met deze gegevens, en verklaart ons beter dan iets de eerst in een tweede periode ingetreden snelle vermenigvuldiging van ons geslacht. Dat zich hier polygamie in kan gemengd hebben, weerspreken we niet, maar ze volgt nog geenszins uit het feit zelf van meerdere vrouwelijke geboorten. Deze verklaren zich op zich zelve gereedelijk, indien maar de levensduur der vrouwen zooveel korter was, zoodat het achter elkaar huwen van meerdere vrouwen ten regel werd. En werpt men nu tegen dat hetgeen van Jered staat opgeteekend in hoofdstuk *vijf* voorkomt en alzoo aan hoofdstuk *zes* voorafgaat, zoo zij het ons vergund met Calvijn in zijn commentaar te antwoorden: »Het verhaal van Genesis 6 moet teruggebracht worden *tot een vroegere periode* dan het 500ste jaar van Noach. Overgaande tot het verhaal van den zondvloed, geeft Mozes een retrospectieve beschouwing over de vermenigvuldiging van ons geslacht en de daarmede toegenomen ontwikkeling van de zonde". Er is dus oorzaak noch reden om den aanhef van Genesis 6 als een aanloop of stoplap te beschouwen, mits men maar niet de fout bega om te wanen, dat, overmits thans de aanwas der bevolking geleidelijk gaat en het getal van vrouwelijke en mannelijke geboorten bijna tegen elkander opweegt, daarom ook in de opkomst van ons geslacht gelijke geleidelijkheid en gelijkmatigheid moet hebben plaats gegrepen. Tot zelfs voor het ontstaan van den groei van het lichaam is de wet, die het *opwassen* beheerscht, een geheel andere dan de wet die geldt voor wien *volwassen* is. Overtuigd dat ook Genesis 6 : 1 zijn zeer ernstige beteekenis moet hebben, en ons iets te zeggen heeft, verstaan we daarom dit vers in dien zin, dat, als nu het tijdstip was aangebroken, waarop ons menschelijk geslacht »zijn schot kreeg", als we ons zoo mogen uitdrukken, d.w.z. dat, gelijk er bij uw lichaam, eerst als kind een tijd is van *langzamen groei*, en er dan een periode komt, waarop we in korten tijd onze volle lengte bereiken en *volwassen* worden, dat er zoo ook in den groei van ons menschelijk geslacht eerst zeker aantal jaren zijn geweest van matige en beperkte toeneming, en dat er daarna een periode is gekomen, dat ons geslacht in korten tijd naar alle zijden in menigte uitbrak; en met dit uitbreken in menigte brengen we dan in verband het tweede feit, hierin bestaande, dat de vrouwelijke geboorten een tijdlang zeer in het oog loopend toenamen, en er veel meer dan dusver »*dochteren geboren werden*".

Met dit feit nu brengt Mozes hetgeen hij daarvan verhalen gaat in verband, want hij zegt ons, dat, toen dit alzoo was, en er in veel grooter aantal »dochteren" geboren werden, Gods *zonen* de dochteren der *menschen* aanzagen dat zij schoon waren. En hier komt nu wat men noemt het groote kruis der uitleggers, de *crux interpretum*, want bij deze woorden rijst aanstonds de vraag, wie onder deze »zonen Gods" te verstaan zijn en waarom deze dochteren genoemd worden »dochteren der *menschen*". We aarzelen dan ook niet te erkennen, dat, oppervlakkig bezien, deze schijnbare tegenstelling aan de engelen-theorie zeer in het gevlei komt. Naar het toch schijnt, is er sprake van *zonen* en *dochteren*, en staat het zoo, dat het vaderschap van deze zonen *bij God* en van deze dochteren bij de *menschen* wordt gezocht. Zoo zouden dan de *zonen* tegenover de *dochteren* staan en *God* de Heere tegenover de *menschen*. Een tegenstelling die, als ze doorging, de zaak natuurlijk beslissen zou, en tot het meegaan met de engelen-theorie zou noodzaken. Hiertegen zij intusschen al aanstonds aangemerkt, dat de Hebreeuwsche taal hier een onzekerheid oplevert. Wij hebben voor *zoon* en *kind* twee afzonderlijke woorden, maar het Hebreeuwsch gebruikt voor beide begrippen in den regel *eenzelfde* woord. Een »kind" en een »zoon" heeten beiden in den regel *Been* of in de samenstellingen *Ben*, gelijk dit in namen als *Ben*-Jamin, *Ben*-Hadad enz. voor ieder herkenbaar is. In het meervoud heet dit in de meest voorkomende saamvoegingen dan *Benee*, en zoo spreekt de Schrift tallooze malen van *Benee* Israël, wat niemand vertaalt door de »*zonen* Israëls", maar hetgeen vastelijk door »*kinderen* Israëls" wordt overgezet. En zoo nu ook spreekt de Schrift van *Benee* Elohim of *Benee* Jahvch (Deut. 14 : 1), zonder dat het ooit anders vertaald wordt dan als *kinderen* Gods en *kinderen* des Heeren. Van *zonen* Gods of *zonen* des Heeren spreekt in dit verband geen enkele vertaling. Wilde men derhalve ook in Gen. 6 : 2 de gewone vertaling volgen, dan moest er niet vertaald worden: de »*zonen* Gods", maar moest het luiden: de »*kinderen* Gods", geheel daargelaten nog of men onder deze »*kinderen* Gods" de engelen, of wel de vrome kinderen der menschen te verstaan had. Toegegeven derhalve dat de Hebreeuwsche uitdrukking *Benee Ha Elohim* ook van engelen zou *kunnen* gezegd zijn, zoo moet, wie zich hierop beroept geheel van het geslachtsverschil afzien. In dien zin opgevat moet het niet »zonen Gods", maar eenvoudig »kinderen Gods"

De Martelaren.

CLXXIII.

DE MOORD TE VASSY.

I.

Catharina de Medicis, de gemalin van Hendrik II, is een dier afschuwelijke karakters in de geschiedenis der menschheid, welke zelfs na eeuwen nog afstooten. Zij kende niet anders dan zich zelve en hare hoogheid. Daarom kon zij nu eens zich verbinden met de vijanden der kerk van Christus, om deze te verderven, dan weer zich aansluiten aan de trouwste belijders dier kerk om Rome te bestrijden. Om het eene of het andere doel te bereiken, waren haar alle middelen, zelfs die van verraad en moord, goed. In het jaar 1561, waartoe we thans gekomen zijn, stond zij aan de zijde der Hugenooten (zoo werden in Frankrijk de Gereformeerden genoemd) en tegenover de Guises, de hoofden der Roomsche partij. Op haren aandrang was in September 1561 te Poissy het vermaarde godsdienstgesprek gehouden, waarbij Theodorus Beza, de vriend en strijdgenoot van Calvijn, het pleit der Reformatie waardiglijk voerde. En al had dit gesprek toen niet het door de Gereformeerden gewenschte gevolg gehad, toch was een zekere godsdienstige vrijheid toegestaan, die der hervorming ten goede kwam. Overal toch traden de kerken te voorschijn. Dit gebeurde ook te Vassy, eene kleine stad in Champagne, welke den koning toebehoorde. Den 12en October 1561 verscheen er een der leeraren van de kerk van Troyes, om er de geloovigen te verzamelen en te organiseeren. Deze leeraar, Jean Franelle, vernam bij zijn komst te Vassy, dat men vreesde, dat hij niets zou kunnen uitvoeren, omdat de Guises, de hertog en de kardinaal, in de nabijheid, namelijk te Joinville, waren. Franelle liet zich echter niet ontmoedigen. De Heere had hem gezonden, dus mocht hij niet onverrichter zake terugkeeren. Hij zocht op diegenen, die hongerden naar het ware Woord Gods en beraadslaagde met hen, of men niet eerst in het geheim kon samenkomen, om later meer openbaar op te treden met de verkondiging van den Christus. De eerste vergadering werd gehouden ten huize van een lakenkoopman. Zes-en-twintig mannen en vrouwen waren tegenwoordig. De leeraar hield een rede, waarna overgegaan werd tot de verkiezing van 4 ouderlingen en 2 diakenen. Den volgenden dag kwamen 5 à 600 menschen samen, welk getal van dag tot dag grooter werd, zoodat men verplicht werd een andere plaats te kiezen voor de prediking des Woords, die toen openlijk plaats had op het plein van het hospitaal.

Toen echter de leeraar zag, dat de kerk te Vassy aanwies, nam hij afscheid van de broeders aldaar en keerde naar Troyes terug. Bij zijn vertrek vermaande hij hen om toch nauw toe te zien op de gemeente, telken rustdag haar een preek voor te lezen en haar in hare huizen te bezoeken.

De jeugdige kerk ondervond spoedig dat de Satan haar geen rust gunde, maar de Guises in het naburige Joinville aanspoorde, om toch hun best te doen, haar te vernielen. Dit gelukte door de genade des Heeren niet. Toch achtte de kerk van Troyes het met het oog op deze aanvallen noodig, dat haar leeraar den 13den December weer naar Vassy zou gaan. Flanelle vond weer genoegzamen arbeid. Het Woord Gods werd weer verkondigd en het Sacrament des Doops aan sommige kinderen bediend. Vier dagen later gebeurde er iets in Vassy, dat een der oorzaken is geworden van den vreeselijken moord in die stad.

Aangezet door den kardinaal van Lotharingen, had diens broeder, de hertog de Guise, den bisschop van Chalons derwaarts gezonden, om er de ketterij, zooals men dat noemde, uit te roeien. De genoemde bisschop kwam, vergezeld van eenen welsprekenden monnik, in de vaste overtuiging, dat hij een gemakkelijke overwinning zou verkrijgen, over de eenvoudige lieden van Vassy. Dadelijk bij zijn aankomst liet de kerkvoogd eenigen van de voornaamsten der kerk bij zich komen, die hij verzocht des anderen daags onder de preek van den hem vergezellenden monnik te komen. Dan zou het volk hun voorbeeld volgen en met hun overtuigd worden van de dwaasheid der ketterij. De genoodigden weigerden beslist aan dien wensch te voldoen, maar vroegen op hun beurt den bisschop in hunne godsdienstoefening te komen. Na lang over en weer praten beloofde de bisschop te komen. Met deze blijde boodschap snelden degenen, die met den bischop hadden gesproken, naar den leeraar, die zich toen voornam om niet over het tweede gebod te spreken, wat toen aan de orde was, maar eene volledige belijdenis des geloofs uit te spreken.

De ure voor de godsdienstoefening brak aan. De bisschop verbood te luiden. Doch dit ontmoedigde de Gereformeerden niet. Van huis tot huis werd de samenkomst aangekondigd. In grooten getale was het volk opgekomen. Onder het zingen kwam de bisschop binnen. Het gebed, dat toen volgde, werd verstoord door de stem des kerkvoogds, die riep: »Mijne heeren, ik kom hier als bisschop van Chalons en bijgevolg ook van deze plaats." Had hij verwacht door deze taal schrik onder de vergaderden te brengen, spoedig zag hij zich daarin bedrogen. De leeraar kwam hem tegen en eischte stilte. Toen hij echter zag, dat de bisschop hiervan niet weten wilde, ontstond er een twistgesprek tusschen hem en laatstgenoemde, waarvan het einde was, dat deze heenging.

Toen de menschen zagen, dat de bisschop weg was, prezen zij God.

Intusschen begaf zich de kerkvoogd met zijn monnik naar de kerk, waarheen hun echter slechts weinigen volgden. Doch ook daar achtten zij zich niet veilig. Want de monnik hoorde onder de prediking eenig leven — het was het uitgaan der Gereformeerde kerk — en dit bewoog hem de vlucht te nemen, straks gevolgd door zijnen meester.

Des anderen daags begaf zich de bisschop naar Joinville, om daar aan zijne vrienden, de Guises, te verhalen, wat er te Vassy gebeurd was. Samen wendden deze vijanden der waarheid zich tot den koning met een proces-verbaal, waarin als aanklacht vermeld stond, de beleediging, welke den bisschop te Vassy was aangedaan. Het doel der vrienden was, van het hof een last te krijgen voor den hertog de Guise, om de schuldigen van Vassy te straffen naar goedvinden. Gelukkig vernamen die van Vassy, door eenige dienaren van den hertog van Aumale, die toen de Guises bezocht, welken toeleg tegen hun gesmeed werd. Daarom zonden ook zij gezanten naar het hof, om dit beter in te lichten. Deze poging gelukte. En Vassy werd vooralsnog gespaard.

DE GAAY FORTMAN.

vertaald worden, en komt geheel de tegenstelling van *zonen* en *dochteren* in dit verband te vervallen.

O. i. is het dan ook niet twijfelachtig, of men zou beter hebben gedaan met ook hier *Benee* niet door *zonen*, maar door *kinderen* te vertalen, en alzoo te lezen: »dat de *kinderen Gods* de dochteren der menschen aanzagen." Er komt toch een merkwaardige plaats voor in Richt. 3 : 5 en 6, die de moeite loont dat men haar nasla en met Gen. 6 : 2 vergelijke. Daar toch heet het van »de *kinderen* Israëls, dat zij woonden in het midden der Kaïnieten en zich hunne *dochteren* tot vrouwen namen." Op die plaats nu heeft niemand er aan gedacht, om te vertalen: *de zonen Israëls*, niettegenstaande ook hier *Benee* staat, en dus hetzelfde woord, dat in Gen 6 : 2 voorkomt. Niet natuurlijk, alsof het niet vanzelf sprak, dat alleen »zonen" dochters tot vrouwen konden nemen, maar juist *wijl* dit vanzelf sprak en dus niet behoefde te worden uitgedrukt. Hetzij men dus de engelentheorie verdedigt, hetzij men met Calvijn denke aan de Sethieten, in beide gevallen is het raadzaam niet van »*zonen* Gods", maar van »*kinderen* Gods" te spreken, en niets noodzaakt ons om ter wille van de tegenstelling met »dochteren" het *Benee* door *zonen* te vertalen. In Richt. 3 : 5 staat evenzoo *Benee* tegenover *dochteren* en is door niemand op de tegenstelling nadruk gelegd. Bovendien tegenover de huwbare maagd staat niet de »zoon" maar de »*jongeling*" of de »*man*." Ware dus de bedoeling geweest, om de geslachten hier tegenover elkander te plaatsen, zoo zou er niet gestaan hebben: »Zoo zagen de *zonen*", maar: zoo zagen de *jongelingen* Gods de dochteren der menschen aan. Onze slotsom kan dus geen andere zijn, dan dat de vertaling door »zonen Gods" gansch *on*gewoon zou zijn, en dat de gewone vertaling regel blijft, waar deze door den zin niet is uitgesloten; alsmede dat ook al vertaalt men »zonen Gods" toch de tegenstelling, die men bedoelt, niet gevonden is, overmits er voor »zonen" dan een ander woord diende te staan.

„De palen der aarde".

> Gij hebt al de palen der aarde gesteld; zomer en winter, die hebt Gij geformeerd.
> Psalm 74 : 17.

»Geen paal zich gesteld te zien", is het diepste wezen van de majesteit Gods, maar ook »geen paal voor zich te willen erkennen" was steeds en is nog het diepste wezen van de zonde, onder de engelen Gods eerst, en na hen onder de kinderen der menschen.

Een paal is wat wij thans breedsprakiger een grenspaal noemen, en dan laten we weer *paal* liefst weg en spreken alleen van *grenzen*.

Maar »paal" is teekenachtiger en heeft dieper zin.

Immers als ge aan de grenzen van uw land nadert, is die grens zelve voor uw oog onzichtbaar, en het zou u zelfs heel wat moeite kosten, om, al waart ge met de beste kaart gewapend, die grens te ontdekken.

Maar overschrijdt ge uwe grens op den breeden heirweg, en staat er op het punt waar grens en weg elkaar doorsnijden, een grenspaal opgericht, dan is in dien paal de grens voor u belichaamd, en is het of in dien steenen paal de natuur u toespreekt, en u toeroept: Tot zoover strekt uw vaderland en niet verder.

Aan zulke »palen" nu was men in de dagen toen Gods Woord voor de Heilige Schrift uitging, veel meer gewend dan thans, gelijk men thans nog zulke palen in bergachtige streken veel meer gebruikt dan ten onzent.

Bij ons graaft men, om tusschen akker en akker de grens aan te duiden, een diepe greppel of beter nog eene sloot; maar in bergachtig land kan dit niet, en daarom richt men tusschen het land van den één en het land van den ander dan meest eene rij staande steenen op, om eigendom van eigendom te scheiden. De bekende spreuk over het »niet verzetten van de palen der ouden" is dan ook aan niets anders dan aan dit gebruik van steenen palen tusschen hoeve en hoeve ontleend; want natuurlijk de zonde sloop ook hier in, en niet zelden beging de één boer de misdaad om bij nachtelijk duister, deze palen tusschen land en land te verschuiven, om op die wijs land van zijn buurman te stelen.

Ook in Israël wist men toen de Psalmist van »de palen der aarde" zong, uitnemend wel, wat onder die palen te verstaan was.

Die »palen" beteekenden de *grenzen*, maar grenzen die zichtbaar en voor een ieder duidelijk waren; en bovenal zulke grenzen, die niet van ons believen afhingen noch die wij naar wilkeur verschuiven mochten.

Een paal spreekt van eene grens die een macht buiten ons voor ons gesteld heeft, en die wij in stille gehoorzaamheid te eerbiedigen hebben.

Welnu, zulke palen stonden tusschen akker en akker onder de hoede der overheid.

Zulke palen stonden tusschen volk en volk onder de hoede van het volkenrecht.

Maar zulke palen stonden er ook in het leven der natuur, en in het leven der menschen op deze aarde. En ook met die palen, hier »palen der aarde" genoemd, mocht de mensch geen onheilig spel drijven.

Immers ook die palen behooren tot de heilige dingen, want noch toeval noch menschelijke wilkeur, maar God de Heere in zijne majesteit is het, die alle deze »palen der aarde" gesteld heeft.

——

Bij manier van voorbeeld wijst de Schrift ons vooral op *twee* palen der aarde, de één voor de *zee*, de andere voor het *licht*.

Van de zee heet het in Jeremia 5 : 22 : »Zult gij Mij niet vreezen, zegt de Heere, daar *Ik toch de zee het zand tot een paal gezet heb*, met eene eeuwige inzetting, dat ze daar niet over zal gaan? Ofschoon haar golven zich bewegen, zoo zullen zij toch niet vermogen, ofschoon zij bruisen, zoo zullen zij toch niet daarover gaan".

Dat is de macht van het strand. Het korrelende stuifzand door God gebezigd om den wilden Oceaan in te toomen. Een leeuw gevangen in het net van draadgaren.

En evenzoo heet het van het licht in Psalm 74: »De dag is de uwe, ook is de nacht uwe; Gij hebt het licht en de zon bereid; *Gij hebt alle palen der aarde gesteld;* zomer en winter, die hebt Gij geformeerd."

Maar natuurlijk, dat zijn slechts voorbeelden, en dezelfde majesteit Gods die wij bewonderen, als de bulderende golven op het strand breken, of in bloedrood de zon met haar lichtglans ondergaat, diezelfde majesteit beheerscht heel ons menschelijk leven.

In ons menschelijk leven is letterlijk niets zonder een van God gestelden paal, en deswege wijst de Psalmist er zoo met nadruk op, dat God niet slechts dit tweetal, maar *alle* de palen der aarde gesteld heeft.

Van Hem ging eens uit de scheiding tusschen licht en duisternis, van Hem de tegenstelling tusschen de zee en het droge, maar uit zijne majesteit vloeide even vast de ordinantie voort, die den man van de vrouw in heel zijne existentie onderscheidde. Hij splitste de leeftijden, elk met zijn eigen grens en paal. Hij stelde de grenspalen der volkeren. Ja tot zelfs in een ieders bijzonder leven, is het God de Heere, die in den stroom des tijds het oogenblik vaststelde, waarop we geboren zouden worden, en even vrijmachtig en vast het oogenblik bepaald heeft, waarop we weer in den stroom zullen onderduiken.

Zoo staan de palen des Heeren allerwegen om ons in ons leven. Palen in zijn verborgen raad gesteld, die ons aanvankelijk verborgen blijven, maar ook palen, die Hij ons ontdekt, die Hij ons aangewezen, die Hij ons als teekenen zijner majesteit in het leven gesteld heeft.

En wee, wee over u, als ge die van God gestelde palen poogt te verzetten.

——

En toch, dat »verzetten van die palen" is vaak niet voor den goddelooze alleen, maar ook voor den ziekelijk vrome een wellust.

Het Pantheïsme is en blijft het zondig pogen, om altoos weer, tegelijk in goddeloozen en tegelijk in vromen vorm, die door God gestelde palen eerst te verschuiven en straks weg te nemen.

De zondige zucht, om de majesteit Gods, die uit dien paal spreekt, te weerstaan, doorwoelt feitelijk heel ons menschelijk leven. Ze komt uit tot in de zucht om van den nacht een dag te maken en in den dag te slapen; in de neiging van de vrouw om tot zelfs in manieren en kleeding, in spel en sport den man gelijk te worden; in het kind dat te vroeg rijpt en met de groote menschen wil meêdoen; in den lagen stand die den hoogen opzij streeft; in een cosmopolitischen zin, die alle liefde voor het eigen vaderland blusscht; in de gelijkmaking van huwelijk en vrije liefde; kortom in de machtige neiging, waaraan niemand onzer geheel ontkomt, om de ordinantiën, die eeuwenlang zoo muurvast stonden, omver te halen en het alles om ons heen juist anders te maken, dan het naar de oude palen was.

Doch dit raakt alles nog slechts de *goddelooze*, en nog niet de *vrome* zijde van die vijandschap, die op den bodem van ons hart tegen de »palen Gods" woelt.

En toch ook die *vrome*, die *zondig*-vrome kant is er.

——

Die zondig-vrome kant neemt tweeërlei vorm aan, en het is juist tegen het zondig-vrome in die *beide* vormen, dat onze heerlijke Gereformeerde belijdenis zich zoo Godvruchtig aankant.

De eerste vorm is de meest gewone, de meest verbreide, en die het gereedst voor de hand ligt.

Om de *genade*, waaruit ze leeft, gaat de vroomheid dan de *natuur* verachten.

Ja, natuurlijk voor elken regel, die op het heilig gebied der genade geldt, buigt ze zich eerbiedig neder, maar wat zou het gewone leven haar nog waard zijn!

Voor de ziel alle zorge hebben, uitnemend, maar al wat het lichaam raakt, is beneden haar aandacht. Voor het Godsrijk strijden, kostelijk, maar wat zou ze zich met de zaken van stad en land inlaten! Voor alle Christelijk werk vol ijver, is ze voor wetenschap en kunst zonder bezieling.

Alleen het geestelijke boeit haar, maar op het natuurlijk leven ziet ze met minachting neder.

Dat te verwaarloozen, dat te veronachtzamen, schijnt haar geen zonde maar *hooge* vroomheid.

En wat zou ze dan nog de palen van dat leven eerbiedigen, of voor de grenzen in dat leven uit den weg gaan?

En zoo schrijdt dan deze vroomheid in haar zonde voort en voort, tot eindelijk het bandeloos gemaakte natuurlijk leven zich schriklijk wreekt en ook den grenspaal tusschen vleesch en geest omverhaalt, om met de gruwelen, der naaktloopers en van een Jan van Leiden te eindigen.

——

De tweede zondige kant dezer vroomheid heeft een heiliger vorm, en gaat niet tegen de van God gestelde paden in het natuurlijk leven, maar tegen de palen die God voor zijn Koninkrijk stelde in.

Ook deze vroomheid is in ziekelijken zin mystiek, maar ze voelt zich tot zonde geprikkeld door de palen die vanouds in het *geestelijke* gesteld zijn.

O, ze wil zoo geestelijk, overgeestelijk zelts zijn, maar ge moet haar aan geen band willen leggen.

Ze heeft God lief, en ganschelijk wil ze zich Gode toewijden, maar ze kan geen God liefhebben, die haar perken en palen wil stellen.

Ze moet in haar geestelijk woelen en dringen en genieten vrij als het vischje in het water en als de vogel in de lucht zijn.

En daarom weg met eene bindende belijdenis, weg met uw kerkelijk instituut. Geen Sacramenten zelfs wil ze, tenzij ze met die Sacramenten naar eigen zin en lust kan handelen. Het Verbond is haar tot een last. En Gods Woord, nu ja laat dit gelden voor wie pas begon, maar zij weet het opzij te zetten, voor haar geldt alleen de uitspraak der eigen bevinding.

En zoo gaat dan alle paal door God gesteld ook uit het eigen leven der vroomheid weg.

Het wordt chaotisch. Een tohoe wa bohoe, een woest en ledig, gelijk eens deze aarde was, eer God er zijn palen in gesteld had.

En het eind is, dat onder eene vermenging en verwarring van den eigen geest met den Heiligen Geest, de vrome zelf koning in zijn hart wordt, in stede van God den Heere als Koning bovenal in het leven zijner ziel te laten heerschen.

——

Van die tweeërlei zonde nu hebben onze Gereformeerde vaderen de giftige verleiding gevoeld, en er deswege hunne fiere belijdenis tegenovergesteld.

Niet heel het leven der wedergeboorte los ingeschoven in ons natuurlijk leven, maar op dat natuurlijk leven geënt.

Niet om de genade de natuur geminacht, maar voor alle dingen de Schepper van hemel en aarde, en in Hem de God van alle ontfermingen aangebeden.

Niet een leven der heiligheid dat zweeft op eigen wieken, maar dat vast ligt in het Verbond des Heeren HEEREN.

En nooit, nooit eenig eigen bevinden als heilig gekeurd, tenzij het eerst de keur ondergaan had van het woord der Heilige Schriftuur.

Nooit en nergens palen aan de majesteit Gods gesteld, maar heel ons menschelijk leven, zoo in de natuur als in de genade, bepaald en ompaald door de ordinantiën des Heeren, en wij, kinderen der menschen langs en tusschen die palen ons voortbewegend, buigend voor zijn heilig recht.

Zie het in Psalm 74 maar.

Voor Asafs zienersblik ligt het volk des Heeren in smaad terneder. Het schijnt, of het werk van Gods genade mislukt is en ten ondergang.

En wat doet nu de heilige Godsman?

Hij wijst zijn volk op de palen die God voor het leven der aarde gesteld heeft, en die immers alle nog overeind staan, en die geen macht der verwoesting breken kan.

En daarom heft hij nu zijne eigene ziel en de ziel van het volk des Heeren weer op uit de bedruktheid.

Aan Gods werk uit de natuur ontleent hij vastheid der hope voor den triomf van het werk Gods in het genaderijk.

Als de duisternis de palen van het licht niet kan verzetten, hoe zou dan Satan verzetten kunnen de palen door God gesteld voor het rijk der heerlijkheid?

Amsterdam, 23 November 1894.

De verplichting tot het helpen van vacante kerken.

In de laatste jaren heeft zich hier en daar het geval voorgedaan, dat bij de Classikale regeling van de vacatuurbeurten de vraag gedaan werd, of de kerken der Classe dan ook gehouden zijn, die regeling te helpen uitvoeren, en met name, of de kerken, die een eigen Dienaar des Woords hebben, dan verplicht zijn, dezen ook des Zondags nu en dan aan vacante kerken af te staan. Het is zelfs reeds voorgekomen, dat er kerken waren, die daartegen bezwaar maakten; welk bezwaar dan gegrond werd op de overweging dat een predikant geheel en uitsluitend aan zijne eigene kerk verbonden is, en dat deze hem beroepen heeft voor den dienst dien zijzelve behoeft; terwijl ook wel eens aangevoerd werd, dat in de Kerkenordening van zoodanige verplichting niets te vinden is.

In onderscheiding van bijna alle andere quaestiën, die in de kerkelijke practijk telkens oprijzen, zal van de genoemde quaestie wel kunnen gezegd worden, dat zij in onze Gereformeerde kerken van zeer jongen datum is. Van de Reformatie af tot op onzen tijd heeft men aan de bedoelde verplichting nooit getwijfeld, maar integendeel altijd ondersteld, dat zij bestond en als het ware vanzelf sprak. In die onderstelling hebben de Classen, van de zestiende eeuw af, de waarneming van de vacatuurbeurten geregeld; welke regeling, voor zooveel zij uit de zeventiende en achttiende eeuw is, in de toen gedrukte Classikale handboekjes ook is opgenomen. En blijkbaar is er te dien aanzien toen nergens bezwaar geweest. Anders zou daarvan bij de Classikale regeling wel eenig spoor te vinden zijn. En vooral zou er dan wel iets over moeten voorkomen in de Acta van Particuliere, Provinciale en Generale Synoden, daar toch dergelijke quaestie dan wel in die meerdere vergaderingen had moeten behandeld worden. Dit nu schijnt nooit geschied te zijn. Op de Generale Synoden, wier Acta alle zijn uitgegeven, is de regeling der vacatuurbeurten nooit ter sprake gekomen. En evenmin op de Particuliere of Provinciale Synoden, voor zooveel uit de bekende Acta kan blijken. Integendeel, wanneer het eens eene enkele maal voorkomt, dat er over hulp van vacante kerken te handelen was, dan wordt toch uitgegaan van de onderstelling, dat vanwege de Classe de dienst in zulke kerken wordt waargenomen.

Zoo b. v. in het besluit, dat de Zuidhollandsche Synode te Delft, in 1607, genomen heeft, omtrent de hulp die men thans gewoon is consulentsdienst te noemen, en dat in Art. 20 van hare Acta aldus genotuleerd is:

»Ordre in den kerckenraet, daer geen predicant en is. — Also na het overlyden ott vertrecken der predicanten in veele plaetsen ten platten lande lichtelijc swaricheyt voorvalt int verkiesen van een ander tot den dienst harer kercke ende in andere kerckelycke saecken, uyt oorsaeck dat dickwils tot kerckelycke opsicht sijn vercooren sodanige personen, die van regeringe der kercke niet veel ervarentheyt en hebben, so werde gevraecht, oft niet goet en soude sijn, dewyle de dienaren des classis sulcke plaetsen den tyt, dat se vaceren, waerneemen moeten, dat de predicant, die van wegen den classe den dienst doet, in hare kerckelycke vergaderinge tegenwoordigh sij om die saecken, die voorvallen, te beleyden ende voornamentlyc als van de beroepinge van een ander dienaer gesproocken wert. Is hierop geresolveert, dattet behoorlyc is, dattet also geschiede".

Met de regeling en de waarneming van vacatuurbeurten hebben de Synoden zich niet ingelaten, daar dit allereerst eene zaak was van de Classen, en in deze best kon worden afgehandeld, zoodat volgens het beginsel van Art. 30 der Kerkenordening de Synoden niet eens bevoegd waren, zich daarmede te bemoeien. Het behoorde en behoort tot die zaken, die eerst dan door eene Synode te behandelen zijn, wanneer daarover moeielijkheden komen, welke in de Classe niet kunnen worden uit den weg geruimd.

Maar juist daarom ligt het dan ook in den aard der zaak, dat er in de Kerkenordening geene bepaling voorkomt, volgens welke eene kerk zou gehouden zijn, haren Dienaar voor den dienst in vacante kerken nu en dan af te staan; en kan uit dat zwijgen van de Kerkenordening volstrekt niet worden afgeleid, dat zulke verplichting eigenlijk niet bestaat. Er zijn heel wat zaken, waaromtrent kerken en kerkedienaren en gemeenteleden eene roeping hebben, zonder dat zulke roeping in de Kerkenordening uitgedrukt is. En het zou waarlijk niet te wenschen zijn, dat men in dit opzicht de Kerkenordening zoo volledig mogelijk maakte. Zij zou dan al spoedig een dikke reglementenbundel worden. En wanneer een Gereformeerd kerkverband zulk eene veelheid van algemeene bepalingen noodig heeft, dan bewijst dit, dat in die kerken het geestelijk leven op eene treurige wijze is ingezonken, en dan werkt het mede om zulke inzinking nog te doen toenemen. Daarom is te hopen, dat de bovenbedoelde quaestie ook thans nog in de Classen zal kunnen afgedaan worden; zoodat Synodale besluiten te dien aanzien onnoodig zijn en onnoodig blijven.

Intusschen, dat de vraag, waar we over handelen, juist in onzen tijd is opgekomen, laat zich tot op zekere hoogte wel verklaren. Eenigszins kan dit worden toegeschreven aan het feit, dat het nog niet lang geleden is, sedert onze kerken aan de overheersching van Classikale en Synodale bestuurscolleges ontkomen zijn; en na sterke hiërarchische actie volgt in den regel bij de kerken, die daarvan bevrijd zijn, eene zekere independentistische reactie. Bovendien is er hier te lande reeds vanouds, ook in de Gereformeerde kerken, eene Doopersche strooming; en deze openbaart zich ook in miskenning van het kerkverband. En vooral moet niet worden uit het oog verloren, dat, terwijl in vroeger eeuwen predikantsvacaturen betrekkelijk zeldzaam waren en spoedig vervuld werden, thans meer dan een derde onzer kerken vacant zijn; terwijl bovendien die vacaturen zeer ongelijk over de Classen verdeeld zijn, en verre de meeste reeds jaren geduurd hebben en ook thans nog geen uitzicht hebben op spoedige vervulling. Bij zooveel meer vacaturen, en zooveel minder predikanten die ze kunnen waarnemen, is het bezwaar van die waarneming uit den aard der zaak heel wat grooter, dan het vroeger ooit was.

Toch raakt dit laatste niet het beginsel, maar alleen de wijze waarop het moet worden toegepast. Een zoo groot aantal vacaturen is altijd een abnormale toestand. Regel is het, voor iedere kerk, dat zij haren eigenen Dienaar des Woords hebbe; waarop dan ook altijd zooveel mogelijk moet worden aangehouden. En wanneer dat het geval is, dan zijn er ook natuurlijk slechts betrekkelijk weinig vacaturen, en dan duren deze nooit lang, en dan zijn er vele predikanten die haar samen waarnemen. Zoolang het nog anders is, moet nu zeker met dien abnormalen toestand worden rekening gehouden; met name in dit opzicht, dat aan de vacante kerken lang niet elken Zondag hulpdienst kan bewezen worden, gelijk in vroeger tijd steeds de regel was. Maar dit is natuurlijk slechts eene quaestie van meer of minder hulp, in overeenstemming met het grooter of kleiner vermogen. Het beginsel, dat de kerken der Classe tot die hulp verplicht zijn, blijft in allen gevalle ten volle gelden.

De grond, waarop die verplichting berust, ligt eenvoudig in het kerkverband zelf. De noodzakelijkheid en Schriftuurlijkheid van dat kerkverband, die van Gereformeerde zijde tegenover het Independentisme altijd is staande gehouden, wordt natuurlijk niet ontkend door de kerken, die er zelve toe behooren. En dan kan eigenlijk evenmin ontkend worden, dat zij ook gehouden zijn tot de hier bedoelde hulp.

Immers is dan het beginsel, dat in Art. 31 van onze Kerkenordening is uitgesproken, ook hier van toepassing. Omtrent een besluit der Classe, dat aan vacante kerken althans enkele Zondagen in het jaar een dienst des Woords en der Sacramenten verzekert, zal wel niemand aannemen te »bewijzen, dat het strijdt tegen het Woord Gods of tegen de artikelen der Kerkenordening". Maar dan moet zoodanig besluit ook »voor vast en bondig gehouden worden".

En veelmeer nog zegt de overweging, dat het juist de wederkeerige steun en hulp is, die in het Gereformeerde kerkverband de hoofdzaak uitmaakt.

Er is zulk een kerkverband, en het moet er zijn, omdat alle geloovigen in Christus innerlijk één zijn, en die eenheid ook naar buiten zooveel mogelijk blijken moet. Maar als dat erkend en beleden wordt, gelijk door allen die tot éénzelfde kerkverband behooren metterdaad geschiedt, hoe zou men dan terzelfder tijd kunnen zeggen, dat de eene kerk niet verplicht is, de andere in haar nood te helpen? Het zijn waarlijk niet de besluiten eener Classe, waardoor zulke verplichting in het leven is geroepen. Zij wordt door de Classe alleenlijk geregeld; maar dat zij bestaat, is dan van te voren reeds aangenomen. En zij staat zóó vast, dat de Classe haar niet eens zou kunnen ter zijde stellen. In Christus' kerk mag niemand, ook geene plaatselijke kerk, als stelregel aannemen, dat een ieder slechts voor zichzelven heeft te zorgen. Juist voor haar staat geschreven: »Niet gelijk Kain"; wiens leuze was: »Ben ik mijns broeders hoeder?"

Wie den dienst des Woords en der Sacramenten ook maar eenigszins weet te waardeeren (gelijk eene kerk, die dien steeds voor zichzelve begeert, natuurlijk doet), moet vanzelf toestemmen, dat vacante kerken ontzaglijk veel missen, en dat, wanneer de vacature lang duurt, en wanneer dan al dien tijd, misschien jaren lang, Woord en Sacramenten nooit bediend worden, onvermijdelijk volgen moet, dat zulke kerken deels verloopen, deels inzinken, en in ieder geval sterk achteruitgaan. De onderscheidene hulpmiddelen, waarmede men bij de samenkomsten der gemeente zich dan wel moet behelpen, kunnen den geordenden dienst des Woords nooit vergoeden, en zij kunnen ook niet gepaard gaan met de bediening van Doop en Avondmaal. En zouden dan de kerken, die tot hetzelfde kerkverband behooren, daarvoor onaandoenlijk mogen zijn, en het lijdelijk mogen aanzien? Immers kan men toch niet zeggen, dat de vacante kerken dan maar zelve voor de hulp, die zij noodig hebben, moeten zorgen. Want waar zouden zij die hulp kunnen vinden, wanneer die haar geweigerd werd door de naaste buren, door de kerken van de eigene Classe? Indien deze hare hulp met recht kunnen weigeren, en zelfs met het oog op zichzelve daarin eigenlijk gelijk hebben, dan kunnen en dan moeten verder afgelegen kerken nog veel eerder zoo handelen; te meer, omdat die verwijderde kerken dan toch bovendien reeds in haar eigen kring hulp te verleenen hebben. Als er moet geholpen worden, is toch altijd de naaste omgeving wel het eerst geroepen. En als zulke hulp eenigszins gelijkmatig en ordelijk en practisch zal verleend worden, dan kan dit alleen geschieden doordat de bestaande kerken in een aantal kleine kringen worden bijeengevoegd, of m. a. w. doordat zulke hulp Classikaal wordt verleend en geregeld.

Of het dan niet waar is, dat een predikant geheel en uitsluitend aan zijne eigene kerk verbonden is, en dat deze hem beroepen heeft voor den dienst dien zij zelve behoeft? O ja, zonder twijfel. Maar aan dat beginsel wordt ook in het minst niet te kort gedaan door de hier bedoelde verplichting. Integendeel, wanneer een predikant door het waarnemen eener vacatuurbeurt eene andere kerk tijdelijk dient, dan is hij terzelfder tijd ook in dienst van de eigene kerk, waaraan hij verbonden is. Immers is het die kerk zelve, die verplicht is, de vacante kerk nu en dan te helpen; en wanneer zij dit dan doet, door voor een enkelen Zondag haren eigenen predikant hiervoor af te staan, dan blijft die predikant wel degelijk in den dienst zijner eigene gemeente: hij komt dan in de vacante kerk, niet omdat hij persoonlijk roeping of genegenheid heeft haar te helpen, maar omdat de kerk, waaraan hij verbonden is, hem daartoe afstaat en als het ware leent. En voorts, iedere kerk wordt op hare beurt ook wel eens vacant en dus hulpbehoevend; en in zulk een geval komt dan de verplichting, om elkander te helpen, aan haar zelve ten goede. Anderen helpende, maakt zij dus terzelfder tijd, dat zij zelve, als het noodig is, ook geholpen wordt.

In dit laatste ligt ook een tegenwicht tegen het nadeel, dat de kerk, die helpt, dan voor zulk een Zondag gewoonlijk verstoken blijft van den dienst des Woords. En in vele gevallen zou nog wel op andere wijze aan dat bezwaar kunnen worden tegemoetgekomen, nl. door de vacatuurbeurten zóó te regelen, als in vroeger eeuwen bij vele Classen gebruikelijk was. Daarbij werd aan de vacante kerk slechts één predikbeurt toegekend, doorgaans des voormiddags; en wanneer de afstand niet al te groot was, kon de predikant dan dienzelfden Zondag ook nog in zijne eigene kerk eene beurt waarnemen: bijna overal was wel iemand te vinden, die zijn eigen paard en rijtuig gaarne beschikbaar stelde, om den dag des Heeren des te beter aan zijn doel te doen beantwoorden. Misschien zou ook nu nog, althans in sommige Classen, door zulk eene regeling kunnen verkregen worden, dat de kerken, die een eigen predikant hebben, door de vacatuurbeurten niet te veel geschaad werden, en dat juist daardoor aan vacante kerken een veel grooter aantal vacatuurbeurten, dan thans mogelijk is, kon gegeven worden.

In verband met het hier ter sprake gebrachte onderwerp moet ten slotte nog iets gezegd worden over Art. 15 van de Kerkenordening, daar door een zonderling misverstand van het tweede gedeelte van dit artikel in sommige kerken gedacht wordt, dat zij toch wel recht hebben, haren predikant niet toe te staan, in eene vacante kerk te gaan prediken.

Dat artikel houdt in: »Het zal niemand geoorloofd zijn, den dienst zijner kerke onderlatende, of in geenen zekeren dienst zijnde, hier en daar te gaan prediken, buiten consent en autoriteit der Synode of Classe; gelijk ook niemand in eene andere kerke eenige predicatie zal mogen doen of Sacramenten bedienen, zonder bewilliging des Kerkeraads."

Het bedoelde misverstand nu bestaat hierin, dat men in den laatsten volzin, bij de woorden »zonder bewilliging des Kerkeraads," denken wil, niet aan den Kerkeraad van de kerk, waar de prediking of Sacramentsbediening zal plaats hebben, maar aan den Kerkeraad van de kerk, waar de predikant toe behoort. Deze Kerkeraad (zoo is dan verder de redeneering) moet bewilligen; en kan dus ook weigeren.

Dat dit enkel misverstand is, kan gemakkelijk blijken, o. a. uit de volgende overwegingen:

1°. Het geheele artikel, dat reeds dagteekent van de oudste redactie van de Kerkenordening in 1571, is gericht tegen eene ongeregeldheid, die vooral in de zestiende eeuw veel voorkwam, n.l. dat personen, die nu eenmaal ergens tot den kerkedienst waren toegelaten, op eigen gezag Woord en Sacramenten gingen bedienen. Dit nu mocht natuurlijk niet worden toegelaten. In Gereformeerde kerken kon geen kerkelijke dienst zijn zonder kerkelijke roeping of zending; en deze kon slechts uitgaan van een Kerkeraad, als het eenige kerkelijke bestuur; voor plaatsen, waar een kerkeraad is, van den Kerkeraad dier plaats, en voor andere plaatsen in het algemeen van een aantal Kerkeraden, in Classe of Synode vereenigd. Het is dit beginsel, dat in Art. 15 van de Kerkenordening toegepast wordt. Maar dan moet in zijn slot ook vanzelf gedacht worden aan den Kerkeraad der plaats, waar de dienst geschieden zal. Anders zou daar toch een kerkedienst zijn, die geheel

buiten den Kerkeraad omging, enkel op gezag van een geheel vreemden Kerkeraad; en daarmede zou het beginsel zelf ten eenenmale verloochend zijn.

2°. In de oudste redactie der Kerkenordening, die op dit punt veel uitvoeriger is (Artt. 17 en 18 van de Acta der Synode te Emden), is de bedoelde volzin zóó geformuleerd, dat wel niemand de bedoeling kan miskennen. Die redactie nl. luidde: »Het en sal gheen Kercken-Dienaer gheoorloft zyn, in een andere Ghemeente te predicken sonder bewillinge des Dienaers der selver Ghemeente ende der Consistorie, ofte in afwesen des Dienaers, sonder consent der Consistorie". Daarna heeft in 1581 de Nationale Synode te Middelburg, in haren ijver om de Kerkenordening zooveel mogelijk te bekorten, de op dit punt bestaande bepalingen in een klein bestek samengevat, en ze uitgedrukt in de thans nog geldende formuleering. Maar daardoor kan natuurlijk de zin niet geheel zijn omgekeerd: het beginsel bleef altijd hetzelfde.

3°. Wanneer van »den Kerkeraad", zonder nadere bepaling, gesproken wordt, dan moet natuurlijk uit het verband der woorden blijken, van welke kerk de Kerkeraad bedoeld is. Nu is in Art. 15 van de Kerkenordening in het geheel geen sprake van de kerk waar de dienende predikant aan verbonden is, maar alleenlijk van de kerk, waar hij eens zal gaan prediken of Sacramenten bedienen. Maar dan kan ook bij het woord »Kerkeraad" slechts aan die kerk gedacht worden; eene andere kerk was niet eens genoemd.

4°. In Gereformeerde kerken heeft de Kerkeraad het bestuur der gemeente, en als zoodanig moet hij, en hij alleen, den dienst des Woords en der Sacramenten regelen. Maar aangezien geen Kerk ot Kerkedienaar over andere Kerken of Kerkedienaren heerschappij mag voeren, kan een Kerkeraad natuurlijk alleen voor zijne eigene kerk iets bepalen of regelen of toestaan. Geen Kerkeraad kan zijnen predikant autoriseeren om in eene andere kerk eenigen kerkelijken dienst te doen. Of hij aldaar mag prediken en Sacramenten bedienen, staat ter bewilliging van den Kerkeraad van die andere kerk. En ook daarom moet dus het genoemde artikel in dien zin worden opgevat.

5°. Bij eene andere opvatting heeft dit artikel niet eens een draaglijken en verstaanbaren zin. Men wil er dan in lezen, dat de predikant des Zondags zijn eigen dienst niet mag laten stilstaan of door een ander mag laten vervullen, zonder toestemming van zijn Kerkeraad. Nu, dat spreekt wel vanzelf; altijd voor zooveel de kerk niet door het kerkverband zelf tot afstand van haren predikant geroepen is; en er zijn in de Kerkenordening zeker genoeg bepalingen, die den Kerkeraad in staat stellen, verwaarloozing van den dienst en clericale overheersching te keeren. Maar in Art. 15 kan zulks onmogelijk de bedoeling zijn. Dan toch zou de hoofdzaak eigenlijk verzwegen zijn. De Zondag had dan uitdrukkelijk moeten genoemd zijn; desgelijks ook de nalating van den dienst in de eigene kerk; en dan zou daarentegen van het elders dienen wel niet eens gesproken zijn, daar toch bij het nalaten van den eigen dienst niet het allerergste is, dat het helpen van een ander daarvan het motief is. — Ook zou uit de gewraakte opvatting moeten volgen, dat een predikant, die in de week ergens helpen kan, of die, op reis zijnde, gevraagd wordt ergens op te treden, daarvoor altijd eerst verlof zou moeten vragen aan zijn Kerkeraad. Maar waarom dan niet veeleer voor het optreden om ergens eene lezing of voordracht te houden, en voor het bijwonen van vergaderingen, enz.? Waarom juist voor het optreden in eene Gereformeeerde kerk, ter plaatse waar de eigen Kerkeraad van dien predikant niets te zeggen heeft? Dat is toch geene zaak, die zóó bedenkelijk is, dat een Kerkeraad ieder geval op zichzelf moet behandelen, om dan telkens te beoordeelen of hij zijn predikant wel kan toestaan, in die bepaalde kerk eens te prediken.

Maar genoeg reeds over dit artikel. Voor verre de meeste lezers misschien reeds te veel; daar zij het artikel wel nooit verkeerd hebben opgevat. Toch geschiedt zulks, blijkens de ervaring, veel vaker dan menigeen wel vermoedt; en dat geeft dan soms aanleiding tot veel moeielijkheid. Daarom werd niet overbodig geacht, hier het een en ander aan te voeren, om het misverstand zooveel mogelijk uit den weg te ruimen.

De officieele tekst van de Liturgie der Geref. Kerken in Nederland.

In het vorig nummer van dit blad is in het artikel over den Doop van kinderen, die de eerste kindsheid reeds ontwassen zijn, ook gesproken over den officieelen tekst van de Liturgie onzer kerken; en daarbij gewezen op Art. 20 van de Acta der Zuid-Hollandsche Synode, die in 1621 te Rotterdam gehouden is; waaruit volgt, dat die tekst dezelfde is als de tekst der uitgave, die in 1611 bij Richard Schilders het licht zag; behoudens eene nog al groote uitbreiding van het Doopformulier voor bejaarden, en een aantal kleinere wijzigingen in de andere Formulieren; welke laatste alle zijn opgenomen in het rapport, dat Festus Hommius, uit naam van de voor die aangelegenheid door de Dordtsche Synode benoemde Deputaten, bij de Zuid-Hollandsche Synode inbracht.

Dit rapport is echter in het bedoelde stukje niet opgenomen. En het schijnt ook nergens te zijn afgedrukt. Wel worden de Acta der oude Provinciale en Particuliere Synoden thans door de HH. Reitsma en Van Veen op uitnemende wijze uitgegeven, en bevat die belangrijke verzameling, in de drie Deelen die van 1892 tot 1894 verschenen zijn, juist de Hollandsche Synoden. Maar zij gaat vooreerst nog niet verder dan tot het jaar 1620. En het aangehaalde rapport is eerst van het volgende jaar.

Daarom zal het lezers, die in den officieelen tekst onzer Liturgie belangstellen, zeker niet onwelkom zijn, op gemakkelijke wijze van genoemd rapport te kunnen kennisnemen. En voor den ondergeteekende is het gemakkelijk, hen daaraan te helpen, daar hij in het bezit is van een foliant, waarin de Acta der Zuid-Hollandsche Synoden, van 1618 tot 1655, met eene hand van de zeventiende eeuw, op keurige wijze zijn overgeschreven.

Ten aanzien van de Liturgie was door de Dordtsche Synode, in hare 178e Sessie, besloten:

»De Nederlandtsche Liturgie, waerin begrepen zyn de publyke Gebeden ende Formulieren van de bedieninge der Sacramenten, oeffeninge der Kerkelijke discipline, bevestiging der Kerken-Dienaren, Ouderlingen ende Diaconen, insegeninge des Huwelijcx, sal van de Reviseurs der bekorte handelingen des Synodi oversien zijnde, by de andere publijcque Schriften gevoegt werden."

De bedoelde Reviseurs waren, blijkens de acta van diezelfde Sessie: uit de *Professoren* Doctor Johannes Polyander; uit *Gelderland* Elhardus Menhius; uit *Zuid-Holland* Balthasar Lydius; uit *Noord-Holland* Jacobus Rolandus; uit *Zeeland* Cornelius Regius; uit *Utrecht* Johannes Dibbetius; uit *Friesland* Johannes Bogermannus; uit *Overijsel* Hieronimus Vogelius; uit *Groningen* Cornelius Hillenius, of, bij ontstentenis van dezen, Wigboldus Homerus; en uit de *Waalsche Kerken* Daniël Colonius.

Van hunnentwege werd door Festus Hommius, die in de Dordtsche Synode scriba geweest was en in de Zuid-Hollandsche Synode van 1621 assessor was, bij die Synode het rapport der genoemde Deputaten ingeleverd, blijkens Art. 20 van de Acta dier Synode, aldus luidende:

»Om te onderhouden eenparicheijt in het Doopen, in de Liturgie, ende in het Trouwen, heeft D. Assessor de vergaderinghe overgelevert t' geene tot conciliatie der Formulieren in den Sijnodo Nationali, bij de Broederen daartoe gestelt, was geconcipieert, waernae alle Kercken-dienaeren haer voortaen sullen hebben te reguleeren."

Dat stuk nu, waarin als bekend onderstelt en dus niet opgenomen is hetgeen de Dordtsche Synode zelve reeds ten aanzien van het Doopformulier voor bejaarden besloten had, waarheen het slot ook verwijst, is in zijn geheel van den volgenden inhoud:

»Copije der Conciliatie van de formulieren, etc. waervan wort gementioneert in den XXen Art. der voorgaender Acten.

»*Animadversa in Liturgiam Ecclesiae, volgende het Exemplaer in Quarto in Zeelandt gedruckt.*

»Fol. *a*, 4: voor *Dienaer* moet gestelt worden *Kerckendienaer*. Fol. *b*, verso, lin. 1: voor *gedaen* te setten *belooft*. Fol. *b*, 2, in t'formulier des Avondmaels: voor *mits dat hij het lichaem*, etc., *overmits*. Fol, *b*, 3: *geliefde broeders*, adde *ende susters*. Fol. *c*, 3: *blijven hangende*, ponatur *hangen*. Ibid. fol. verso: *stichtelijcke*, pone *stichtelijck*. Fol. *c*, 4, in fine der Danckseggінge: pro *hem versoent* ponatur *met hem versoent*.

»Is goet gevonden dat nae het formulier des Avontmaels sal inmediatelijck volghen het formulier van den Ban.

»In t' formulier des Houwelijcx: Fol. *d*., verso, ende elders: pro *voor de Christelijcke gemeente* ponatur *opentlijck alhier in de Kercke*. Fol. *d*, 2: pro *manninne* ponatur *na den man*. Fol. *d*, 4: *op uwe kinderen ende huijshoudinge*, stelt *op uwe huijshoudinge*. Fol. *e*, 2: pro *wiltse oock segenen* pone *wiltse alsdan oock segenen*. Ibid.: pro *heijlige kinderen sullen krijgen ende de selve godsaelichlijck*, etc. pone *de kinderen die het u belieft haer te geven godsaelichlijck opbrengen*, etc. Fol. *f*, verso: pro *voor sijn Princ. Excellentie Graef Mauritz van Nassouwen* salmen setten *voor sijn Excellentie den Prince van Oraignen*. Ibid. omittatur *voor den Koninck van Vranckrijck*. Ibid. voor *van Zeelant* set *van N. N.* Ibid. *voor de achtbare*. Fol. *f*, 2, verso: voor *haer eijgen affairen* te stellen *haer selfs eerlijcke affairen*. Fol. *f*, 4: *gehoorsaem zijn*, doet daerbij *soo het betaemt*. Ibid., fol. verso: pro *ende in alle dingen* stelt *in alle cruijs ende tegenspoet*. Fol. *g*, 4, verso: voor *Kerckendienaers* stelt *getrouwe Kerckendienaers*. Fol. *h*, verso: voor *bedeckt hebt* set *bedeckt*, ende doet uijt het woordeken *nu* datter voorgaet. Fol. *k*, 2, verso: voor *discipline Christelijcke* stelt *Christelijcke discipline*. Fol. *l*, verso: laet uijt *ofte sijnen naesten geweest is tot last*. Fol. *l*, 3: voor *bergen* ponatur *verbergen*. Ibid.: *tot beschaemtheijt gebracht* stelt *tot schaemte over sijn sonde gebracht*. Ibid.: voor *verrotte* stelt *verrottende*. Ibid., verso: nae de woorden *belooft ende bewijst* voeght bij deese woorden *soo lange hij hartneckich ende onboetveerdich blijft in sijne sonden, ende is daeromme van u lieden te houden*. Fol, *l*. 4: *lieve broeders*, adde *ende susters*. Ibid., verso: *onse medelitmaet* set *onse gewesene medelitmaet*. Ibid.: nae *beschaemt worde* set bij *over sijn sonde*. Fol. *m*: voor *onsen afgesneden broeder* set *afgesneden persoon*. Fol. verso: voor *tot de vrede* pone *tot de gemeenschap*. Ibid.: voor *ghij* set *ghijlieden*. Fol. *m*, 2: *onses medebroeders*, set in margine *ofte susters*. Fol. *m*, 3: *belovende u voortaen* set *belovende van nu voortaen u*.

»Naer het formulier van den Ban ende wederopneminghe salmen stellen het formulier van den Doop der kinderen, gelijck het in Nationali Sijnodo herstelt is.

F. L. RUTGERS.

Voor Kootwijks Scholen.

Ingekomen bij Ds. HOUTZAGERS, van den heer O. J. Meij te Arnhem, gecollecteerd *f* 2, J. A. Grootveld, Rotterdam, gecollecteerd *f* 2, J. H. Bast te Delft 2 giften elk van *f* 1, Diaconie Geref. kerk te Zwartsluis gecollecteerd *f* 2,50.

Officieele Berichten.

Met verkorting uit het Kerkblad van 23 November.

Vergadering der Classis Utrecht, op 7 Nov. 1894 te Utrecht.

Praeses is Ds. Bouma, Assessor Ds. Fernhout.

Ds. Adriaanse, ter vergadering verschenen, vraagt en verkrijgt verlof om de Classis toe te spreken tot afscheid bij zijn vertrek, wegens de aanvaarding van het ambt van zendeling op het eiland Java. Met dank voor de ondervonden welwillendheid en liefde tijdens zijn verkeer in de Classis, beveelt hij zich aan in het aandenken en gebed der Broeders. De praeses beantwoordt zijn afscheidsgroet met dank en heilwensch, en Ds. Barger spreekt hem toe met leedwezen over zijn aanstaand vertrek en zegenwensch over zijn arbeid. De vergadering zingt Ps. 121 vs. 1 en 4; Ds. Klaarhamer gaat voor in gebed voor Ds. Adriaanse, die daarop vaarwel zegt en de vergadering verlaat.

Deputaten voor Approbatie van beroep rapporteeren, dat door Ds. Adriaanse losmaking is verzocht; onder opmerking, dat die aanvrage had behooren te geschieden door de gezamenlijke kerken, die hem uitzenden als zendeling, stellen zij voor, hem acte van ontslag te verleenen. Dienovereenkomstig besloten.

Ingevolge den wensch der vorige Classicale bijeenkomst is door Utrecht een nader omschreven plan tot uitvoering van het voorstel tot het houden van een Classicalen Zendingsdag opgemaakt.

Volgens de eerste conclusie, door Utrecht voorgedragen, wordt vastgesteld als volgt:

de Classis besluit:

telken jare bij gelegenheid van hare samenkomst in Mei hare zitting zóó te bekorten, dat daardoor gelegenheid kome voor het houden eener conferentie ter bespreking van een onderwerp, betrekking hebbende op den arbeid der zending, en daaraan te verbinden eene samenkomst met de gemeente ter plaatse waar zij vergadert, tot gebed voor de zending;

dat tot inleiding van het te behandelen onderwerp op de voorafgaande vergadering een of meer harer Dienaren des Woords zullen worden uitgenoodigd, doch hiertoe ook Dienaren buiten deze Classe kunnen uitgenoodigd worden;

dat in diezelfde samenkomst gedurende de pauze een twee- of drietal onderwerpen ter behandeling zullen worden vastgesteld;

dat de Dienaren, die het moderamen dezer Classe zullen moeten uitmaken, haar tot het bepalen dezer onderwerpen zullen dienen van advies,

dat aan de inleiders de keuze uit de gestelde onderwerpen zal gelaten worden; doch

dat zij het door hen gekozen onderwerp minstens vier weken voor de behandeling door middel van *de Utr. Kerkbode* aan de kerkeraden zullen bekend maken.

Dientengevolge zal de opgave van onderwerpen plaats hebben in de Class. vergadering van Febr. e.k.

De tweede door Utrecht voorgedragen conclusie wordt niet aangenomen, doch bepaald, dat omtrent het houden van een Class. Zendingsdag in openbare zitting in de maand November een besluit zal worden genomen in de Zendingsconferentie in de maand Mei e.k.

De vergadering wordt met dankgebed bij monde van den assessor gesloten.

Vergadering der Classis Dokkum, op 8 Nov. 1894.

De voorzitter Ds. Dethmers opent de vergadering op gebruikelijke wijze. Ds. Kropveld wordt tot assessor en Ds. Zwiers tot scriba aangenomen. Uit het onderzoek der credentiebrieven blijken 23 kerken door 43 afgevaardigden tegenwoordig te zijn. Ds. Ploos van Amstel was, volgens zijn Weleerw.'s schrijven aan de Classis, verhinderd ter vergadering te zijn. Als Prov. deputaten, met het oog op de examineering der candidaten Datema en De Vries, zijn tegenwoordig: Ds. De Geus van Wolvega en Ds. Kruiswijk van Sneek. Nadat de collecten voor de Theol. school, de Kas van Em. Predikanten en Hulpbehoevende kerken gestort waren, en de ingeleverde stukken der candidaten in orde waren bevonden, wordt met het examen een aanvang gemaakt.

Met algemeene stemmen worden beide candidaten toegelaten.

Daarna wordt de vergadering voortgezet. De notulen worden gelezen en behoudens eene enkele opmerking goedgekeurd.

Het rapport over de vraag, of er openlijke schuldbelijdenis noodig is bij de doopsbediening van een kind uit een noodzakelijk huwelijk, is niet aanwezig en zal D. V. op de e. k. vergadering worden uitgebracht.

Met het oog op art. 82 D. K. wordt gerapporteerd, dat *alle* vertrekkenden, hetzij zij enkel gedoopt zijn of reeds belijdenis des geloofs hebben afgelegd eene *juiste* attestatie van hunnen kerkeraad behooren te ontvangen; en de kerkeraden deswege voor de nauwkeurigheid der boeken hebben te zorgen.

Omtrent de vraag van de kerk van Dokkum B aangaande het studeeren van een candidaat onzer Theol. School aan eene Staatsuniversiteit acht de Classis het niet op haren weg, om zich hierover te moeten uitspreken.

Met dankzegging door Ds. Woudstra, wordt geeindigd.

De theologische school van de Gereformeerde kerken in Nederland 1854—1894.

Gaarne maken de Curatoren dezer School ook nu weêr gebruik van de vrijheid, door de laatstgehouden Generale Synode hun verleend, om de 6- Decembercollecten aan de kerken aan te bevelen.

Zij doen dit met te meer aandrang, omdat onze Penningmeester, in zijn laatste verslag aangaande de financiën der School, er o. m. op moest wijzen, dat de gewone en 6-Decembercollecten ruim *achthonderd gulden* minder hadden opgebracht in het laatste, dan in het voorafgaande jaar. Zij doen het echter niet alleen met aandrang maar ook in de blijde verwachting, dat, zoo al niet alle, toch meer gemeenten dan gewoonlijk, ditmaal op den dies natalis onzer School voor haar een feestgave zullen afzonderen.

Zes December is toch ditmaal een bijzondere gedenkdag voor onze School.

Zij viert haar VIIIe lustrum, *haren veertigsten geboorte- of stichtingsdag*.

Als in onze kerken daaraan wordt gedacht en aan al 't geen de Heere voor haar, gedurende al die jaren, en door haar voor zijne kerk, niet alleen in, maar ook buiten ons Vaderland, is geweest, zullen zij zeker niet nalaten, den Heere daarvoor ootmoedig te danken.

Maar mogen Curatoren dan ook niet de blijde verwachting koesteren, dat bij dien dank aan God, ook de gaven tot vervulling van de behoeften der School niet zullen achtergehouden worden?

Worde hunne verwachting niet beschaamd!

Met aanbeveling voorts van de belangen der School in de gebeden onzer kerken en met wederkeerige toebidding van 's Heeren zegen.

Uwe broeders in den Heere:
de Curatoren van de Theol. School.
Namens hen,
L. NEIJENS. *Secret.*

Amsterdam, 20 Nov. 1194.

Buitenland.

Duitschland. De algemeene Synode der Pruisische landskerk.

De »reactie" is op het gebied van het kerkelijk leven van Pruisen duidelijk op te merken. Daaraan is het toe te schrijven, dat de verhandelingen van de buitengewone Pruisische algemeene Synode, die sedert 27 Oct. jl. te Berlijn vergaderd is, zoo geleidelijk en vreedzaam plaats hebben, alsof de tot hiertoe bestaande verschillen omtrent zoovele twistvragen niet bestonden. En toch zijn op die Synode de gewichtigste vraagstukken ter sprake gebracht, o. a. dat van de gemengde huwelijken van Evangelischen en Joden, van de Christelijke eedformule en boven alles van de nieuwe agenda. De pers heeft zich van dit alles bitter weinig aangetrokken en de handelingen der Synode eenvoudig ter kennis van het publiek gebracht. Men had het tegendeel kunnen verwachten, doch tot veler verwondering heeft het besluit der Synode, om de apostolische geloofsbelijdenis te handhaven, geen storm van verontwaardiging doen losbarsten. Men heeft zich van liberalistische zijde getroost met de bedenking, dat het besluit der Synode nog erger had kunnen uitvallen.

Ook ter Synode hebben zij, die de apostolische belijdenis gaarne hadden zien verdwijnen, zich in het onvermijdelijke geschikt, opmerkende, dat de rechterzijde in geenen deele getracht had om van haar overmacht misbruik te maken. Hieruit zou men kunnen afleiden, dat de Synode de tegenstanders van de twaalf artikelen eenigszins in het gevlei heeft zoeken te komen. Dit is echter niet geschied. Van liberale en Ritschliaansche zijde wilde men bij de omwerking der agenda of liturgie de twaalf artikelen doen verdwijnen. Dat dit opzet met geringe moeite kon verijdeld worden, bewijst dat de macht van het liberalisme in de Evangelische kerk niet groot is. Van waar dit verschijnsel? Zijn professoren en predikanten dan van hunne dwalingen overtuigd? Dat zij verre. Maar men ziet welke wrange vruchten de leer des ongeloofs heeft opgeleverd, en daarom is men eenigszins huiverig geworden om nog eenige verdere stappen te doen, die tot een volledige triumf van het ongeloof in de Evangelische kerk kunnen leiden. Men beschouwt de kerk als eene instelling die voor politiedienst nog wel bruikbaar is. Dit is zeker niet vleiend voor de kerk, maar wellicht toch nog beter dan wanneer de mannen »van het geldbezit en van de beschaving" haar bekampen, gelijk zij tientallen van jaren gedaan hebben.

Toen in de Synode het agendum moest behandeld worden, waarbij men tevens ging uitspreken, hoe de Synode tegenover de apostolische geloofsbelijdenis stond, waren alle 168 leden der Synode reeds voor den tijd op hun post. Met de hoogste spanning luisterde men en niet minder de menschen, waarvan velen van verre gekomen waren, welke op de tribunes opeengepakt stonden. Meer dan eens werd het in het midden der vergadering uitgesproken, dat het zoo goed als eenstemmig aannemen van het agendum, juist op den geboortedag van Luther, eene zaak was welke juist door den Heere aldus was beschikt. Vele sprekers voerden het woord, waaronder ook de justirrath Dr. Zorn, die den keizer, den Evangelischen opper-kerkeraad, den beiden grooten commissiën den hartelijksten dank uitspraken voor de schoone gaven, die nu de godsdienstoefeningen der gemeente zou versieren. Na dit woord werd er over het voorstel gestemd met het gevolg, dat allen op één na er zich vóór verklaarden. Slechts een lid van de Synode bleef zitten, doch niet omdat hij het agendum in zijn geheel verwierp, maar omdat hij zich in de verplaatsing van de apostolische geloofsbelijdenis in het formulier voor de bevestiging van Dienaren des Woords niet vinden kon.

Door Liturgische overwegingen was men er toch toe gekomen om het opzeggen van de twaalf artikelen, gelijk dit sedert 1822 had plaats gehad bij de bevestiging van een predikant, te laten vallen. Nadat de liberalen dit als eene concessie aan hunne zienswijze hadden opgevat, was het de rechtzinnige partij niet mogelijk om het apostolicum geheel uit het bevestigingsformulier weg te laten. Toen vond men er op, dat de bevestigde predikant de twaalf artikelen zou uitspreken na het gebed. Hiermede was het tegenstemmend lid van de Synode het niet eens. Het was een verheffend moment, toen na het aannemen van het agendum de vergadering zong: »Lof en eer en prijs zij God!" In de hoofdliturgie blijft nu de apostolische geloofsbelijdenis gehandhaafd. Wanneer een inleidingsformule gebruikt wordt, moet die luiden: »Met de gezamenlijke Christenheid belijden wij aldus": Zoo is het compromis.

De Synode had ook een nieuwe eedsformule vast te stellen. In plaats van eene algemeene is nu een Christelijke formule aangenomen. Zeer weinig stemmen verklaarden zich voor het behouden der oude formule Prof. Kahl zeide echter, voordat de eindstemming plaats greep, dat hij in het belang der eenheid het offer van zijn intellect bracht. Dit verklaarde hij namens eenige geestverwanten en deze uiting was te merkwaardiger, omdat door het aannemen der nieuwe formule men in beginsel zich verklaarde tegen het toelaten van Joden als rechters. Zeer opmerkelijk is het, dat de Joodschliberalistische pers zich met geen enkel woord over deze zaak uitlaat. Feitelijk is de Synode zich op de lijn van Stöcker gaan bewegen en heeft den Joden de handschoen toegeworpen, maar de Joden, die een groot deel der liberalistische pers in handen hebben, hebben die niet opgenomen.

Uit alles bemerken wij dat er bij velen, ook bij leden der Synode eene bekeering naar de wereld heeft plaats gehad. In plaats van zich te verootmoedigen over het wandelen op de paden van de loochening van Gods Woord, is slechts afschuw van de vruchten die aan den boom van ongeloof en revolutie geteeld zijn, op te merken. En daardoor is men huiverig om den stam van die boom te graven en vast te leggen; maar men komt er niet toe die uit te houwen. Van eene droefheid van God die eene onberouwelijke bekeering tot zaligheid werkt, is helaas weinig of niets te bespeuren.

Eenige jaren geleden heeft men in sommige plaatsen van Duitschland reeksen van voordrachten georganiseerd, om predikanten in staat te stellen kennis te maken met de resultaten der wetenschap. Men noemt zulk een rij van voordrachten een «Ferien Cursus» omdat zij in de vacantie gehouden wordt. Van 16-18 October heeft men te Bonn zulk een cursus gehouden, die door 100 predikanten gevolgd werd.

Als staaltje van hetgeen op znlk een cursus opgedischt wordt, diene het volgende: Professor Merihold hield eene voorlezing over het Oude Testament. Voor dezen hoogleeraar zijn de verhalen der schepping, der zondeval en der zondvloed voor de moderne wetenschap bezweken, gelijk sneeuw voor de zon. De persoonlijkheden van Abraham, Isaäk en Jacob behooren tot het gebied der sage. Den geheelen aartsvaderlijken tijd moest men maar uitschrappen. Ook had men de patriarchen niet te beschouwen als persoonlijkheden die in de geschiedenis des heils eenig gewicht in den schaal legden. De godheid der oude Hebreën is voor hun stamvaders te houden. De zetel der godheid was voor hen de dieren of het bloed der dieren, zon, maan, sterren enz. Mozes was wel een historische persoonlijkheid, maar daarmede was niet gezegd, dat men alles maar moest aannemen wat op zijn naam geboekt staat, allerminst de wetgeving. Voor Mozes was Jehovah slechts een nationale God, die anderen niets aanging. Zuiver geestelijk was de Mozaïsche God niet, dikwijls genoeg wordt hij voorgesteld als wreed en willekeurig handelend. De menschenoffers behoorden tot de vereering van Jehovah. De Baälvereering had men in de religie van Jehovah opgenomen. Doch het ergste komt nog. Professor Grafe beweerde, dat de jongste onderzoekingen van Harnack, Zahn, Julscher en Spitta aan het licht hadden gebracht, dat het H. Avondmaal niets anders geweest is dan een maal in den gewonen zin des woords. Jezus heeft er geen blijvende instelling van willen maken.

Het oorspronkelijke bericht omtrent het H. Avondmaal moest men in het Evangelie van Markus vinden. Paulus, die bij het maal niet tegenwoordig was, heeft met geweld zijn eigen gedachten omtrent het H. Avondmaal aan zijn tijdgenooten opgedrongen. Ja, hij zou er zich niet voor geschaamd hebben, om het beteekenisvolle »doet dat tot mijne gedachtenis" er aan toe te voegen.

De predikant Damman, die dit alles in zijn *Ev. Wochenblatt* meedeelt, voegt er aan toe: »Wat beduidt het, wanneer onze algemeene Synode ernstige beraadslagingen houdt over de agenda, terwijl aan hen, die later dienaars der kerk worden zullen, in naam der wetenschap geleerd wordt, dat het H. Avondmaal hoegenaamd geen beteekenis heeft in de geschiedenis des heils en ook geen godsdienstige waarde bezit? En met welk een gevoel moeten de jonge theologen aan de studie der Paulinische brieven gaan, wanneer zij vernemen, dat de apostel een vervalscher geweest is, die zijne rabbinistische theoriën met een geweld zonder wedergade aan zijne tijdgenooten heeft opgelegd. Wanneer hierin niet voorzien wordt, wanneer onze Evangelische landskerk zich niet opmaakt om hier raad te schaffen, zal hare laatste ure moeten slaan. Zij heeft veel moeten dulden en duldt het nog tot op den huidigen dag. Maar dit zal haar dood zijn."

Het is alsof het modernisme, dat in de Synode een slot op den mond scheen te hebben, zich heeft willen wreken door bij monde van genoemden hoogleeraar uitspraken te doen hooren, gelijk men ze in Nederland al lang heeft vernomen, doch die in Duitschland nog ongehoord waren.

WINCKEL.

Voor Kinderen.

VERZAMELEN.

IV.

WAAR HET GOED VOOR IS.

We hebben nu al gezien, dat een *herbarium* vrij wat zorg vereischt, wil men het goed hebben en behoorlijk bewaren. 'k Hoop echter dat niemand daarom zal zeggen: dan doe ik er ook niet aan. Want het is een werk dat de moeite zeer loont, en bovendien, al kan men het niet op zijn mooist hebben, met wat minder kan iemand ook nog tevreden zijn.

Vergeet nu echter niet om uw *herbarium* dikwijls door te bladeren. Dit is niet alleen goed om uw kennis te vermeerderen, maar ook om zekere vijanden te bestrijden, die er in konden komen. Vijanden? Welzeker, dieren en planten zelfs, maar dan planten die ge er *niet* in wilt hebben, te weten schimmel. De dieren die ik bedoel, zijn insecten, zooals motten en andere, die den heelen boel kunnen bederven. Doch door dikwijls het boek open te doen en te luchten, houdt ge die vijanden er uit.

Zijn er eenmaal insecten in, dan kan de apotheker of de drogist u wel iets geven dat hen doodt, of in 't vervolg hen weg houdt. Er zijn wel middelen te noemen om te maken, dat de gedroogde plant nooit door insecten wordt aangetast, maar de stoffen daartoe noodig, zijn èn duur èn zeer vergiftig. Dus laten we dit liever rusten.

Bovendien, als men alles goed droogt, droog bewaart en veel lucht, blijven de planten ook zonder zulk een toebereiding wel goed. Dit kunt gij in de museums zien, waar men gedroogde planten vindt, die na twee eeuwen nog mooi zijn, en toch alleen behandeld zooals ik u verteld heb.

Nu zijn er menschen, die in hun kruidenboek de planten en bloemen eenvoudig opplakken, naar dat ze hun in de hand komen. Op blz. 1 een vergeetmijnietje, op blz. 2 een roos, op no. 3 een lauwrierblad enz. Dit echter raad ik u niet aan.

Bij de dieren onderscheiden we soorten. Een kat en een schelvisch b. v. zijn wel allebei beesten, maar er is toch onderscheid.

Zoo ook bij de planten: een lelie lijkt weinig op een zonnebloem en zoo meer. Er zijn soorten in de planten en 't best is ze *naar die soorten* te rangschikken, of althans bij elke plant die ge opneemt, de soort aan te teekenen. Als ge een boekje over de plantenkunde koopt, kunt ge al een heel eind ver daarmee komen en de meester zal u wel eens raad willen geven. In elk geval is dit heel leerzaam en leert het u zelfs nog meer dan enkel het onderscheiden van planten. (Ik moet hier nog bij zeggen dat een boek, dat de plantensoorten *beschrijft*, ook wel een *herbarium* heet). Als gij eens te Leiden het Rijksherbarium kunt gaan zien, zult gij opmerken welk een rijkdom van planten zulke verzamelingen bevatten en hoe schoon ze zijn.

Waartoe nu zulk een verzameling nuttig is, hebt gij, mij dunkt, al reeds begrepen. Vooreerst leert het iemand *orde* in zijn zaken te hebben, niet maar alles op een hoop te werpen; en tevens de dingen goed rangschikken,

zoodat alles zijn plaats heeft, en men dadelijk weet waar het te vinden is.

Een goed herbarium, ook al is 't maar eenvoudig ingericht, en al bevat het slechts de planten uit uw buurt, leert u toch al heel veel. Het zegt u b.v. dat de eene plant op een gansch anderen grond alleen tieren kan dan de andere, b. v. varens en rozen. Ook merkt gij op dat de bloeitijd der planten verschilt, in één woord, ge leert er de planten veel beter door kennen dan door de beste afbeelding of de nauwkeurigste beschrijving.

Ge ziet dus, de tijd aan 't maken van zulk een verzameling besteed, is niet verloren.

Dat het ook bij andere zoo is, zal, hopen we, blijken.

OVER DE GOLVEN.

Op zekeren dag waren onderscheidene inwoners van Tahiti met een kleine boot uitgevaren en in groot levensgevaar geraakt, omdat door een storm hunne boot vol water geloopen was. Met moeite werden zij gered. Toen de zendeling Ellis hun vroeg: »Waaraan dacht gij wel, toen het water in uwe kano (boot) kwam?" antwoordden zij: »Wij dachten slechts aan onze boeken en hadden alleen zorg hoe wij die droog zouden houden." Daarbij wezen zij naar den top van hunne mast, waaraan hunne Evangeliën, in doeken gewikkeld, vastgebonden waren.

Op deze wijs zorgden zij *alleen* voor hunne Bijbels, terwijl hunne kleederen en andere voorwerpen geheel door het zeewater bedorven waren.

AAN VRAGERS.

Kortheidshalve antwoorden we hier op een drietal vragen maar tegelijkertijd.

De eerste vraag betreft het al of niet geoorloofde van den oorlog. 't Spreekt van zelf, dat dit geheel afhangt van de redenen en omstandigheden. Als b.v. een volk wordt aangevallen, mag het zich zeker verdedigen. Dit is echter waar, dat de oorlog een gevolg is der zonde en daarom zal, als de Heere Jezus eenmaal alle dingen aan zijn voeten heeft onderworpen, voor aller oog, geen volk meer oorlog leeren en de zwaarden zullen zij slaan tot spaden en de spiesen tot sikkelen. —

Een tweede vraag is, wat er bedoeld wordt met een *hoeker*.

Een hoeker is een tamelijk groot vaartuig, dat uitgaat op vischvangst, met een hoekwant, anders gezegd een beug.

De laatste vraag eindelijk is, welk dier bedoeld wordt met een kameelpardel.

Voor zoover ik weet, geen ander dan de giraffe. Althans in oude boeken over de natuur wordt dat dier kameelpardel genoemd.

HOOGENKIRK.

Gereformeerde Gezindheid.

Gereformeerde Kerken.

BEROEPEN: Oosterbeek, G. de Braal te Kralingen. — Mdemblik, J. Tholen, cand. te Overschie (bij Rotterdam.) — Alblasserdam **B**, H. Teerink te Werkendam **B**. — Arnemuiden, P. Zijlmans te Rozenburg.

AANGENOMEN: Murmerwoude (Fr.), S. Datema, cand. te Sauwert.

BEDANKT: Winsum, K. R. M. Veldman te Garrelsweer. — Huizen, L. Spoel te Harderwijk **B**. — Oosterbeek (2de maal), G. de Braal te Kralingen. — Nijkerk op de Veluwe, P. C. Koster te Velp. — Nijega, M. Meindertsma. — Hollandscheveld, J. Op 't Holt te Beetgum (Fr.)

Nederlandsche Hervormde Kerk.

BEROEPEN: Oudega, H. J. Notenboom te Geldermalsen. — Wapserveen (Dr.), L. Meeth te Ureterp (Fr.) — West-Kapelle (cl. Middelburg), J. W. Drost te Biezelinge (cl. Goes). — Babiloniënbroek, Hill, Lemele en Idsegahuizen, H. Visser, cand. — Tienhoven, W. Voors te Kuinre. — Cats, A. H. Magendans, cand. te Slijk-Ewijk. — Woubrugge, P. S. Meerburg te Capelle aan den IJsel. — Ritthem, P. K. Dommisse te Lage-Zwaluwe. — Nieuw-Dordrecht, M. W. C. Wanrooy te Markeloo. — Elburg en Leeuwarden (vac. P. J. Romijn), G. H. Wagenaar te Aalsmeer. — Breedevoort en Herwijnen c. a., A. de Visser, cand. — Zuid-Zijpe, D. A. Brinkerink te Neede. — Halle en 's-Heerenhoek (cl. Goes), F. G. Moeton, cand. te Haarlem. — Grijpskerke (Zeeland), A. G. F. Smit, cand. te Zutphen. — Huizum, H. W. F. E. van den Berg van Eijsinga te Stiens. — Beetgum c. a., R. Cremer te Leek. — Langweer, O. Norel te Gaastmeer. — Anjum, G. van Dijk te Langeraar. — Mastenbroek (toez.), K. Gerritsen te Lopik. — Welsum, R. J. van der Meulen, cand. — Dantumawoude, H. Stegenga, cand. te Koudum. — Harich en Ringahuizen, D. T. Meinsma te Ouddorp (Z.-H.) — Giessen Oudekerk, B. J. van Heijningen te Huizen.

AANGENOMEN: Lollum en Waaxens, F. T. Salverda te Wons. — Emst, C. A. L. van Troostenburg de Bruijn Jz. te Heeze.

BEDANKT: Marum, C. A. L. van Troostenburg de Bruijn Jz. te Heeze en Leende. — Horssen, IJ. D. Muller Massis, emer. pred. te Groningen. — Terwispel, R. Cremer Jr. te Midwolde en De Leek. — Onstwedde, P. Kuijlman te Bunnik. — Rossum, P. S. Meerburg te Capelle aan den IJsel. — Nieuw-Hellevoet (cl. Brielle), A. Wunder te Noordgouwe (cl. Zierikzee.) — Ee, W. A. Mac Pherson te Goënga.

Evang. Luth. Kerk.

BEROEPEN: Culemborgh, C. W. Pohlman te Delft.

Advertentien.

L. G. WEISZ & Co.,
Commissionairs in Effecten,
Prinsengracht bij de Prinsenstraat,
No. 157.
AMSTERDAM.

Een Bleeker

vraagt, wegens uitbreiding der zaak, **eenige Wasschen** van eene nette en prompte bediening kan men verzekerd zijn. **Abonnement** zeer billijk, desverkiezende geheel aan kant.
Brieven fr., motto: **„Wassohen"**, Bureau de *Heraut*.

G. F. JURJAANZ, Orgelmaker.
Amerik. Orgelhandel,
Haarlemmerdijk 88, Amsterdam.
Steeds voorhanden uitgebreide sorteering, van de soliedste fabrieken.
Directe aanvoer. Laagste Prijzen.
VRAAG CATALOGUS.
Engros en Détail.

P. VAN EIJK.
Firma JOHANNES KRAMER & Co.,
DAM 15—17, AMSTERDAM.

Koopen en verkoopen **EFFECTEN, diverse LOTEN** en vreemde **COUPONS,** Wisselen Gouden Zilveren **MUNTEN** en vreemde Banknoten. Sluiten **PROLONGATIEN** en **BELEENINGEN.** Nemen gelden à **DEPOSITO** 1/2 pCt onder de prolongatiekoers. Bedragen tot en met Duizend Gulden worden op vertoon terugbetaald.

Bij **J. A. WORMSER,** *te Amsterdam, is verschenen:*
HET KERKRECHT
in zoover het de kerk met het recht in verband brengt.
REDE,
gehouden bij de overdracht van het *Rectoraat der Vrije Universiteit* den *20sten October 1894,* door
F. L. RUTGERS,
Theol. Dr. en Prof.
Prijs *f* 0.60.

GOLDSCHMEDING's
Amerikaansche Orgels,
worden bij toeneming gevraagd. Men bezichtige de uitgebreide sorteering of vrage Catalogi en condities.
Prijzen van f 60, f 70, f 80, f 100, enz. enz.
WARMOESSTRAAT No. 141,
AMSTERDAM.

Een Boek als „BEN-HUR"!
ZOOVEEN VERSCHEEN:
Siward, de Germaansche Gevangene.
EEN VERHAAL
Uit den tijd van Jezus' omwandeling op Aarde.
Naar het Engelsch, door de schrijfster van
„De Familie—Schönberg Cotta."
Met een inleidend woord van
J. P. HASEBROEK,
Predikant te Amsterdam.
TWEEDE DRUK.
Direct compleet:
In nieuw genre prachtband *f* 2.40. In keurig omslag *f* 1.90.
Ook in 10 afleveringen à *f* 0.19.
HET KIND VAN ROME.
OMSTREEKS 2000 JAAR NA CHRISTUS' GEBOORTE.
Prijs slechts 40 Cents.
Beiden verkrijgbaar in elken Boekwinkel en bij den Uitgever,
H. A. J. KOEZIJNSE, Utrecht.

Theologische School
der Gereformeerde Kerken in Nederland.

De aanbouw van nieuwe localen, noodzakelijk geworden door aanzienlijke vermeerdering van het aantal studenten, vordert goed.

Moge deze belangrijke uitbreiding er mede toe dienen, dat de Theol. School als eigen inrichting steeds meer beantwoorde aan het doel van haar bestaan.

Den 6en der volgende maand zullen de kerken haar 40-jarig bestaan gedenken.

Mogen de vele en rijke zegeningen, die de Heere door haar aan zijne kerk in ons vaderland schonk, velen bewegen tot een mild offer der dankbaarheid; bij de groote uitgaven, door hare uitbreiding overmijdelijk geworden komt dit bijzonder te staan. Gedurende de maand October ontvingen we van de Gemeenten: Middelburg A. *f* 25.25; Middelburg B. *f* 16.67; Middelburg C. *f* 14.97½; Vlissingen A. *f* 16.38; Koudekerke *f* 18.74½; Meliskerke *f* 6.85; Serooskerke A. *f* 13.88; Serooskerke B. *f* 11.29; Veere *f* 10.—; Gapingen *f* 2.07½; Vrouwe Polder *f* 3.13; Oostkapelle *f* 2.61½; Domburg *f* 6.92½; Grijpskerke *f* 17.61½; Arnemuiden *f* 2.72; St. Laurens *f* 1.36; Oost en West Souburg *f* 10.04; Gouda A. *f* 12.67; Westervoort *f* 2.52; Oosterbierum 1—2½ centsvereeniging *f* 8.70; Terneuzen *f* 35.—; Zaamslag A. *f* 7.50; Zaamslag B. *f* 6.52; Axel A. *f* 14.35; Axel B. *f* 5—; Driebergen *f* 13.76½; Zwartsluis *f* 27.46½; Heemse A. *f* 10.70; 's Gravenhage A. *f* 91.—; Naaldwijk *f* 6.90; Oostburg *f* 10.32; Houwerzijl *f* 6.17; Zoutkamp *f* 10.22; Winsum *f* 16.30; Bruinisse *f* 8.06; Scharendijke *f* 2.50; Wissekerke *f* 1.50; Zwijndrecht *f* 25.89; Baambrugge ½ coll. *f* 7.62½; Breukelen ½ coll. *f* 8.42; Kamerik ½ coll. *f* 3.72; Kockengen ½ coll. *f* 13.25; Loenen ½ coll. *f* 3.05; Maarsen ½ coll. *f* 1.21; Mijdrecht ½ coll. *f* 10.45; Nichtevecht ½ coll. *f* 10.13½; Tienhoven ½ coll. *f* 10.41; Vinkeveen ½ coll. *f* 4.—; Vreeland ½ coll. *f* 4.42½; Wilnis ½ coll. *f* 4.—; Wommels ½ coll. *f* 8.38; Delfzijl *f* 19.22; Appingedam *f* 15.80; Bierum *f* 22.11; Spijk A. *f* 27.28; Spijk B. *f* 7.—; Spijk B. *f* 4.50; Loppersum *f* 12.01½; Garrelsweer *f* 15.10½ Stedum *f* 14.01½; Ten Post *f* 18.—; Schilwolde *f* 6.70; Siddeburen *f* 9.02½; Nieuwolde *f* 8.01; Woldendorp *f* 1.79; 't Zandt *f* 18.42½; Hoogvliet *f* 6.65; Maasland B. *f* 25.—; Maassluis B *f* 41.37; 's Gravenhage B. *f* 50.35; 's Gravesande *f* 16.—; Barendrecht B; *f* 15.77; Moordrecht *f* 2.50; Bussum *f* 4.88.

Voor de uitbreiding ontvingen we door Ds. A. v. d. Linden te Schoondijke van de Gemeente Axel *f* 33.—; door Ds. G. H. Zahn te Vries uit de Gemeente Vries *f* 2.50; uit de Gemeente Roden *f* 13.—; door Ds. G. J. Breukelaar te Hasselt uit de Gemeente Kampen *f* 10.—; Zalk *f* 12.50; Zwolle *f* 26.50; door Ds. T. Bos te Bedum uit de Gemeente Aduard *f* 4.50; Bedum A *f* 80.—; Ezinge *f* 14.—; Groningen A *f* 62.50; Haren *f* 3.—; Hoogkerk *f* 5.—; Kielwindeweer *f* 19.50; Sappemeer *f* 10.50; Sauwerd A *f* 10.—; Thesinge *f* 20.—; Temboer *f* 20.—.

J. NEDERHOED, *Penningmeester.*
Middelstum, Nov. 1894.

Vrije Universiteit.

Dankt God in alles. Eene heerlijke, zij het dan ook moeielijke les. Heerlijk, omdat wij er mee op eene vastigheid gezet worden, waar het zonnig is in blijde tijden, en veilig is als het anders wordt. Moeielijk zeker, omdat wij meer, veel meer oorzaak meenen te hebben om te klagen, dan om te roemen. Maar juist omdat het een loven en danken is van den naam des Heeren, die alle dingen wil doen medewerken ten goede dengenen die Hem liefhebben; daarom kunnen en mogen wij die moeielijke les verstaan, dat zij heerlijk is. Niet door eigen overleg, maar in het geloof, hetwelk een bewijs is der dingen die men niet ziet, en een vaste grond der dingen die men hoopt.

Nu ik, door 's Heeren genadige gunst weer bekwaam gemaakt ben tot mijnen arbeid, is het voorzeker eene heerlijke vermaning om God te danken; en Hem geduriglijk te bidden dat de dagen des levens, die Hij mij nog belieft te schenken, in Zijnen dienst, en tot verheerlijking van Zijnen naam mogen aangelegd en besteed worden.

Toch is er, als wij op ons zelve zien en op hetgeen ons omringt, zooveel wat ons den moed zou doen verzwakken en den lust doen verliezen. Wij hebben eene gedurige teleurstelling, nu in het eene en dan in het andere, en dan weer in meerdere en vele dingen te gelijk. Maar Goddank, het is onze zaak niet, waarom wij zoo dikwijls beproefd worden en in moeite komen. Het is Zijne zaak! Daarom dat wij zeggen mogen: het is ons te doen en het gaat ons om de eere van Zijnen naam. Daarom zullen wij goedsmoeds zijn; want God wil ons zetten in de vastigheid en het vertrouwen, dat Hij voor ons zorgt en blijft zorgen; dat Zijn zegen dikwerf komt op een kruis, en dat dit de meest verrassende tijd van zegen is, als er strijd is, en moeite, en kruis.

Moge het ons ook in deze tijden, een moeielijke, maar heerlijke les zijn, God in alles te danken!

DE HARTOG.

In dank ontvangen:

Voor de Vereeniging:

Aan Contributiën:

Door den heer A. Adriaanse te Helder *f* 50; door den heer B. C. Hamer te Zutphen *f* 114; door den heer H. de Vries Oosterveen te Meppel *f* 2; door den heer A. van Heusden te Hellevoetsluis *f* 20.50; door den heer Jan van Zanten te Zeist *f* 160; door Ds. F. Drost te Vlaardingen *f* 40; door den heer M. van der Laan te Kollum *f* 70; van den heer H. Bouma te Rouveen *f* 2.50; door den heer G. J. Stouwdam te Oldebroek *f* 150; door den heer J. C. van Schenk Brill te Doesburg *f* 32; door den heer A. Pijl Jzn. uit Alblasserdam *f* 65.50, uit Nieuw Lekkerland *f* 38.50, uit Papendrecht *f* 2, uit Sliedrecht *f* 11.50, samen *f* 117.50; door den heer R. D. Hoornstra te Makkum *f* 151.50; van den heer B. J. M. te A. *f* 2.50 door den heer J. Wolfswinkel te Schiedam *f* 185 door ds. H. Teerink te Werkendam *f* 11—; door den heer G. de Leeuw te Utrecht *f* 46.— van de 10 Ct. Vereeniging (October) *f* 21.50 door den heer R. Barneveld te Vreeswijk *f* 76—. door den heer F. van den Bos te Wommels uit Wommels *f* 46.50; uit Oosterend *f* 27.50; uit Cubaard *f* 36.— door den heer A. Sijsma te Tiel *f* 15.50.

Aan Collecten:

Voor de Theologische Faculteit: van de Geref. kerk te Balk *f* 3.21½; van idem te Gaastmeer *f* 5.57; van idem te Heeg *f* 13.15; van idem te Hemelum *f* 1.62½; van idem te Hindeloopen *f* 3.53½; van idem te Jutrijp-Hommerts *f* 9.96½; van idem te Koudum *f* 10.68½; van idem te Oosthem *f* 7.24; van idem te Oppenhuizen *f* 6.43; van idem te Oudega *f* 13.90; van idem te Scharnegoutum *f* 17.38½; van idem te Sloten *f* 1.21; van idem te Sneek A *f* 18.28½; van idem te Warns *f* 2.89½; van idem te Workum *f* 18.98; van idem te Witmarsum *f* 4.75; van idem te Dordrecht C, met nagift en gift van N. N. *f* 19.90½; van idem te Scheveningen A *f* 34.70; van idem te Woudsend *f* 6.75; van idem te Sneek B *f* 52.64½; van idem te IJlst *f* 15.23½; van idem te Krabbendijke *f* 4.38½; van idem te Oosterland *f* 8.24; van idem te 's Graveneer *f* 5.73; van idem te Strijen (halve coll.) *f* 5.77; van idem te 's-Gravenhage A (halve collecte) *f* 44.12; van idem te Putten hoek *f* 5.63½; van idem te Schoonebeek *f* 8.78; van idem te Aalden *f* 5.27½; van idem te Gees *f* 4.75; van idem te Sleen *f* 4.92½; van idem te Nieuw Amsterdam *f* 5.89; van idem te Nieuw Dordrecht *f* 2.47.

Aan Schenkingen:

Van Mej. J. te Velp *f* 25; van de vrienden B. *f* 1; van Mej. V. te A. uit het busje *f* 0.50; door den heer W. de Jong Jr. v. S. *f* 1; door den heer W. de Boois te Groningen van de Ger. Jongelingsvereeniging Pr. 12:1a *f* 8.10; uit het busje van den heer G. de Leeuw te Utrecht *f* 1.53½; door idem van Mej. A. van E. *f* 2, door Ds. B. van Schelven van een broeder in de Kaapkolonie *f* 10.

Voor het Studiefonds:

Bij Prof. Dr. A. H. de Hartog ingekomen: Collecte van de Geref. kerk te Tjerkwerd *f* 2.94½; Ds. v. S. te N. L. collecte in de Geref. kerk *f* 13.50; J. C. Kr. te L. *f* 4; Mej. H. de Vr. te Z.-B. *f* 3.

S. J. SEEFAT,
Hilversum. *Penningmeester.*

De Groninger Brandwaarborg-Maatschappij.
Directeuren te GRONINGEN:
M. BROUWER en F. DIJKSTERHUIS, Oude Boteringestraat K. 112.
Hoofdagent te Amsterdam:
L. VAN DER VIJGH, Heerengracht bij de Hartenstraat 240.
Generaal-Agenten: J. GROENEVELD Tz. te Sneek, voor de Prov. Friesland.
L. VAN DIJK Jz. te Meppel, „ „ „ Drenthe en Overijsel.
M. J. CHEVALLIER te Ermelo, „ „ „ Gelderland en Utrecht.
J. SCHIPPERS te Vlaardingen, „ „ „ Z.-Holland, Zeeland en N.-Brabant.
Rechtskundige Adviseurs: Mrs. HEEMSKERK en VAN LENNEP.
Advocaten en Procureurs te Amsterdam.
Solide personen met prima referentiën kunnen als Correspondenten in aanmerking komen.

Vereeniging ter bevordering van Christelijke Lectuur.
Eerstdaags worden aan de leden, over 1894, twee nieuwe werken gezonden, en wel:
1°. **EEN HEEL GEWONE GESCHIEDENIS.**
UIT DE NAGELATEN PAPIEREN VAN EEN KOOPMAN,
DOOR
A. J. HOOGENBIRK.
Geïllustreerd door WILLEM STEELINK.
2°. **De Rots in Zee.**
UIT HET HOOGDUITSCH VAN
Prof. G. WEITBRECHT.
(Schrijver van: HEILIG IS DE LENTE DES LEVENS.)
De catalogus is gratis verkrijgbaar.
Amsterdam. DE UITGEVERS, HÖVEKER & ZOON.

Bij ZALSMAN te *Kampen* is ter perse:
Kalvijn, Evangeliën.
Compleet in 20 afl. à 25 ct.
Bij iederen soliden Boekhandelaar kan men inteekenen en de 1e afl. ter inzage bekomen.

De PORTRETTEN (Cabinet-formaat) van:
Ds. L. ADRIAANSE
(binnenkort als Zendeling der Gereform. kerk naar Java vertrekkende)
EN
Mevrouw ADRIAANSE
zijn à *f* 1.— verkrijgbaar bij H.H. Boekhandelaars en bij
Zeist. B. BALHUIZEN, Photograaf.
Speciale inrichting voor Portretvergrooting in kooldruk, ook naar verbleekte Photographieën.

Uitgaven van J. A. WORMSER, te Amsterdam.
WERKEN van Dr. A. KUYPER
„Sion door recht verlost."
TIJDREDE. Prijs f 0.50.
Calvinisme en Revisie.
(Eerst verschenen in The Prosbyterian and Reformed Review, Juli 1891).
Prijs f 0.50.
Handenarbeid.
Overdruk *(ter verspreiding)* uit »De Standaard". Prijs **f 0.15,** 25 ex. **f 3.—,** 50 ex. **f 5.—,** 100 ex. **f 8.—.**

Zooveen is **compleet** verschenen:
DE PSALMEN.
VOOR DE GEMEENTE UITGELEGD,
DOOR
J. H. DONNER.
Prijs ingenaaid in 2 deelen. . . . . f **4.50.**
Gebonden in heel linnen stempelband. . » **5.60.**
Bij de verschijning van deel I is dit werk gunstig ontvangen en in de pers algemeen aanbevolen.
Verkrijgbaar bij elken soliden boekhandelaar.
Leiden. D. DONNER.

Is verschenen:
Rooster voor de Zondagsschool voor 1895.
Naar den kalender voor: „TOT HEIL DES VOLKS",
DOOR
A. J. HOOGENBIRK, M. WIEGAND c.s.
Prijs geperforeerd f 0.04; 100 Ex. f 3.—.
De toelichtingen voor dezen Rooster zullen geregeld gegeven worden in het weekblad
DE ZONDAGSSCHOOL,
ONDER REDACTIE VAN
A. J. HOOGENBIRK.
Jaargang 1895. — (Franco per post per jaargang f 2.50).
DE UITGEVERS,
Amsterdam. HÖVEKER & ZOON.

Is verschenen:
Zondagsschoolrooster voor 1895.
BEWERKT DOOR
Ds. N. A. DE GAAY FORTMAN.
Geperforeerd: f 0.04; 100 Exemplaren f 3.—.
Amsterdam. HÖVEKER & ZOON.

ENCYCLOPÆDIE
DER
Heilige Godgeleerdheid,
DOOR
Dr. A. KUYPER.
Drie Deelen, ingenaaid f16.75; in drie halflederen banden f 21.25. (Losse banden per stuk f 1.—).
DE UITGEVER,
Amsterdam. J. A. WORMSER.

ELECTRISCHE DRUKKERIJ, voorheen J. J. ARND & ZONEN.